

A mássalhangzók

A mássalhangzók

- Konzonánsok (consonans) → jelölése: C
- Mássalhangzók vs. magánhangzók?
- Mi jellemző a mássalhangzókra?

Milyen jegyekkel jellemezzük őket?

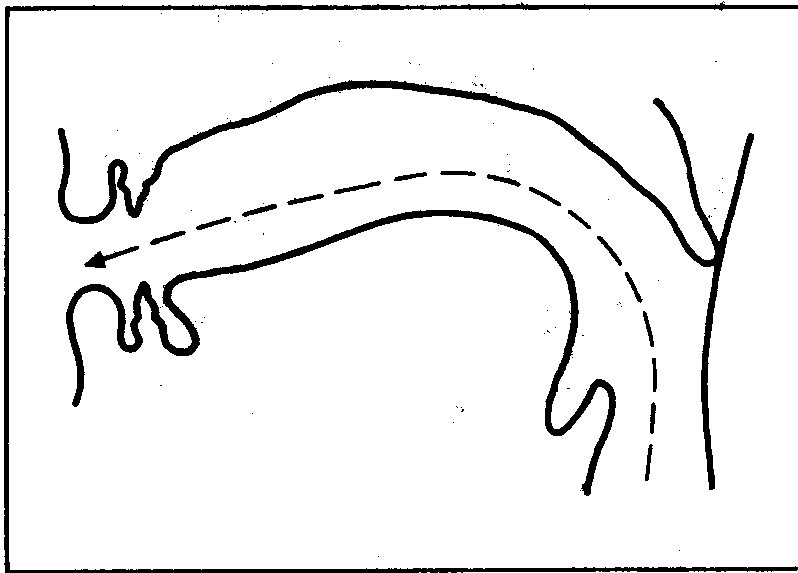
https://www.youtube.com/watch?v=92260d-jzkl&list=PL4D3DEW-WBD72E677MGhGu0_Bw3ybrJr2

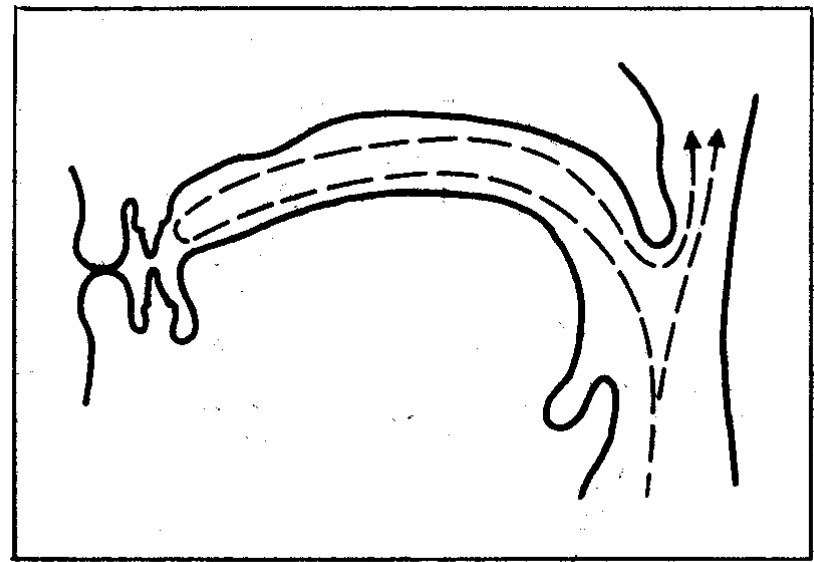
(itt legalább 3-4 dolgot meg lehet megfigyelni)

Milyen jegyekkel jellemezzük őket?

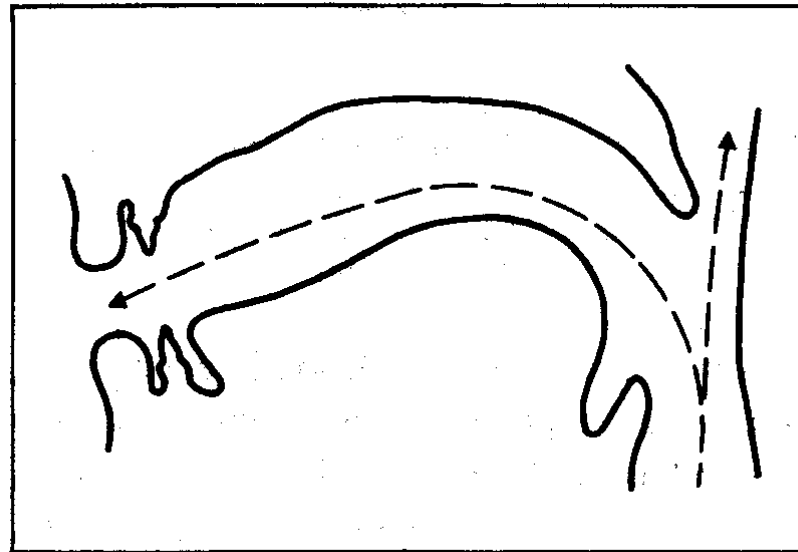
- hol távozik a levegő → **orális / nazális**
 - az akadály helye → **képzéshely**
 - az akadály jellege/minősége → **képzésmód**
 - van-e hangszalagműködés (zöngé) → **zöngéesség**
 - (nyelvi hosszúság → **hosszú/rövid**).
-

orális képzés

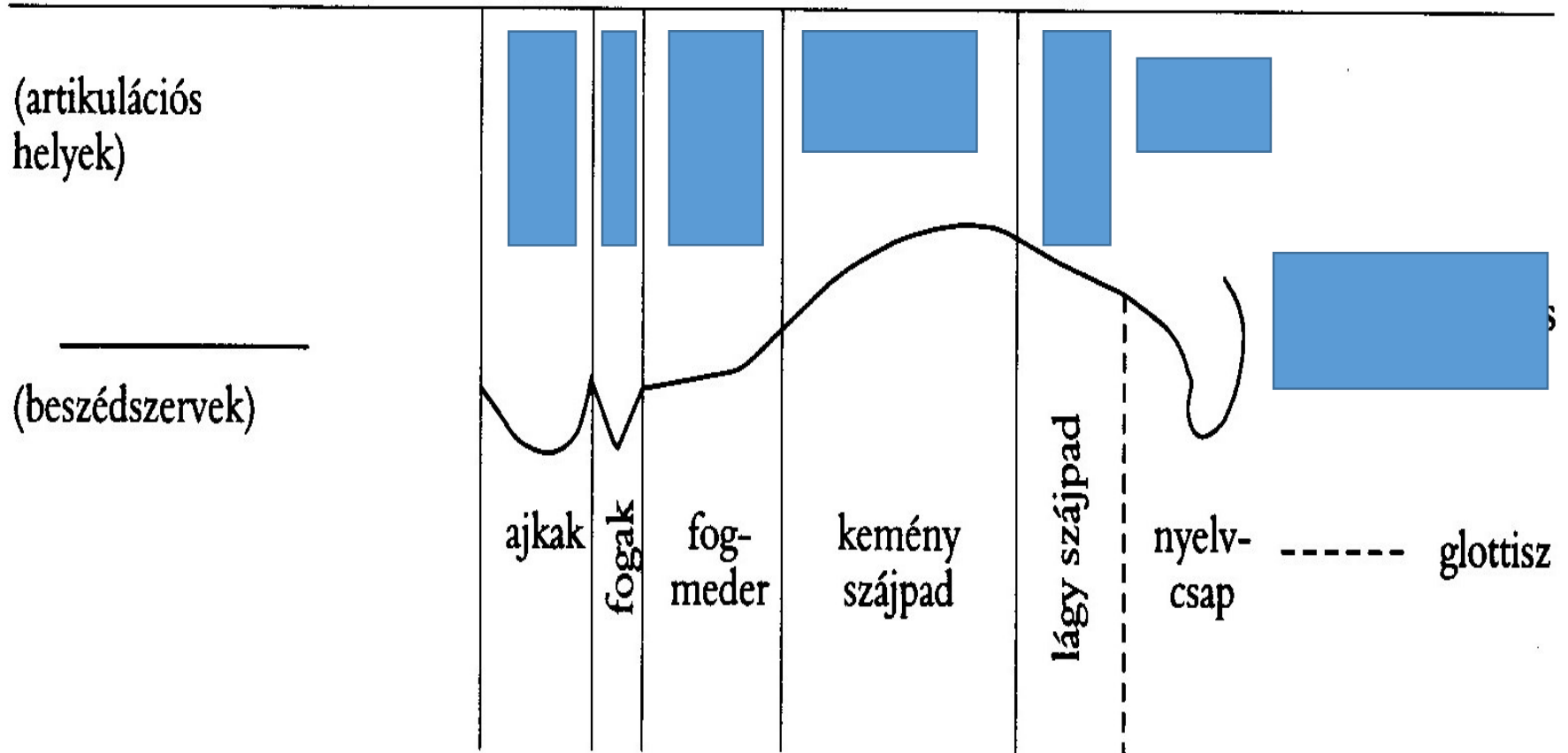

nazális képzés

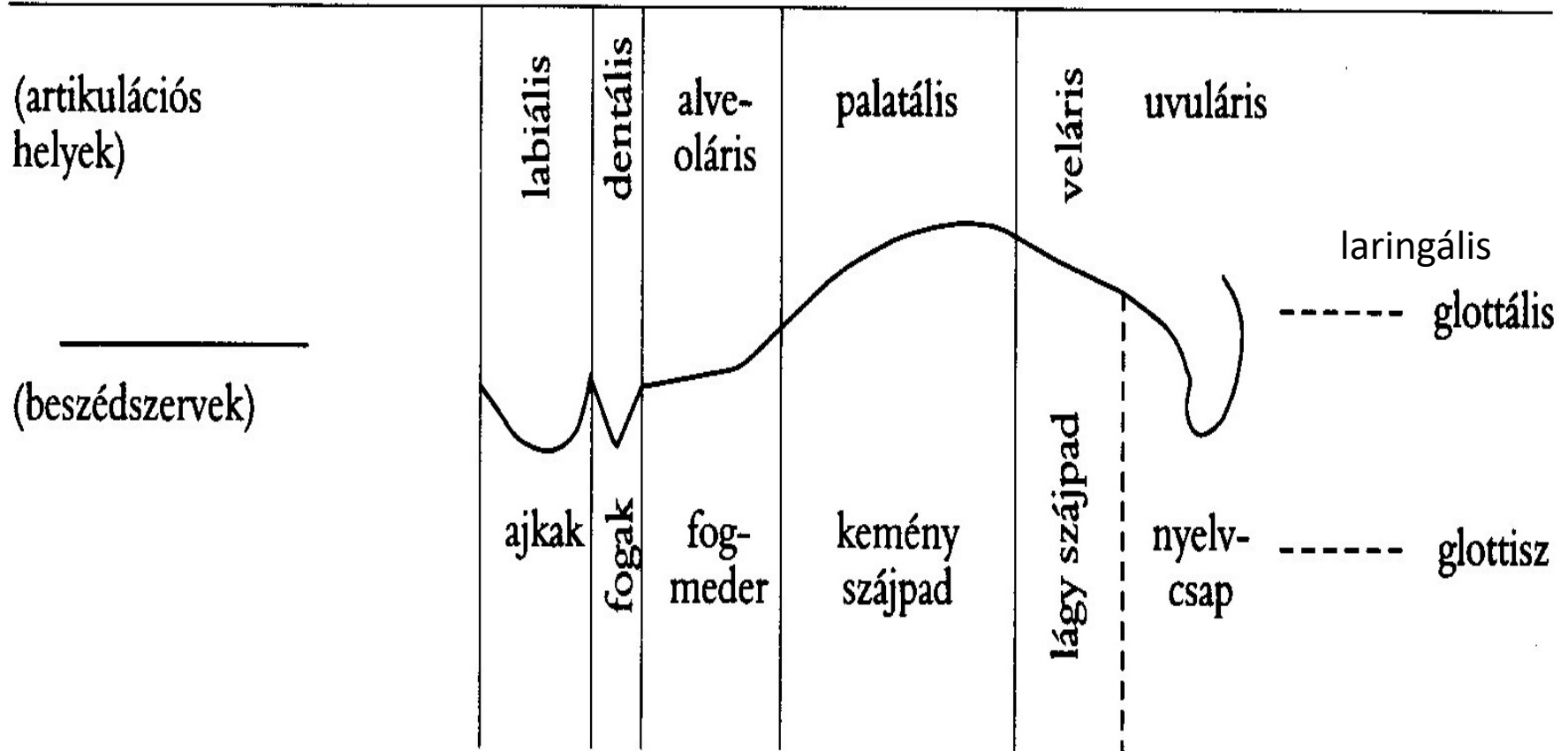

nazoorális képzés

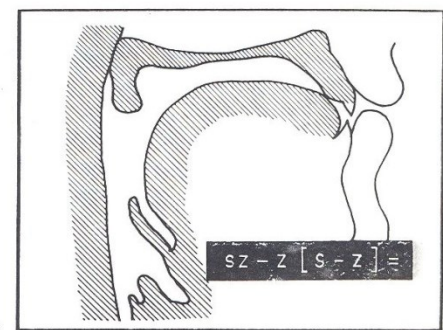
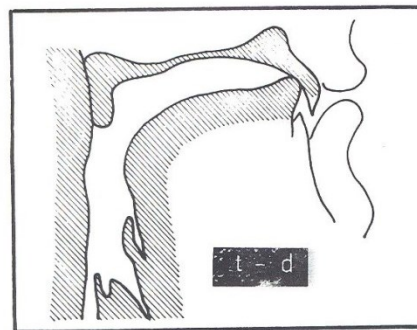
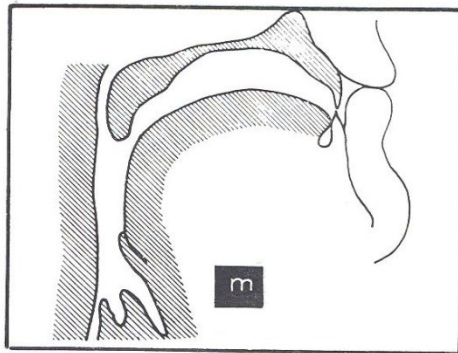
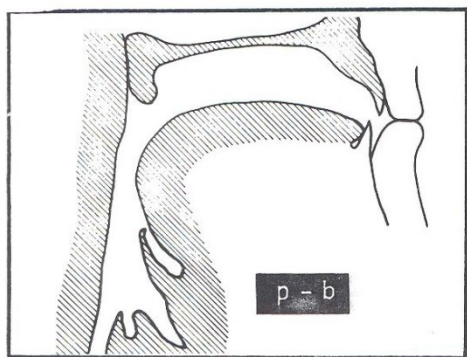
Artikulációs helyek (ism.)

Artikulációs helyek (ism.)

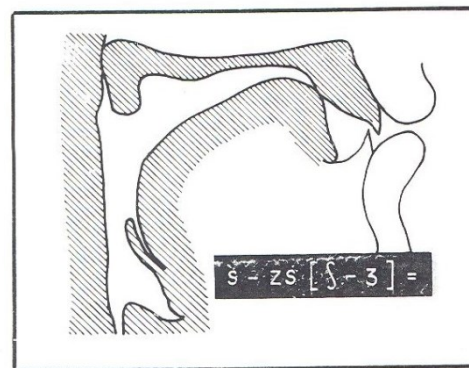
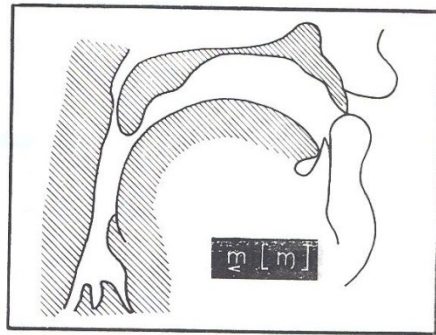
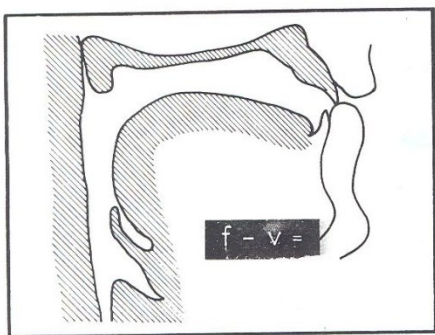

Mássalhangzók képzéshelye 1

Két ajakkal képzett → bilabiális

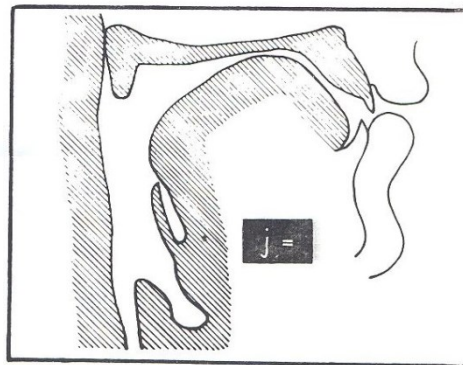
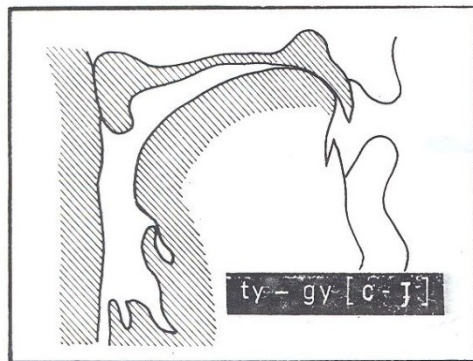
Fogmederhang → alveoláris

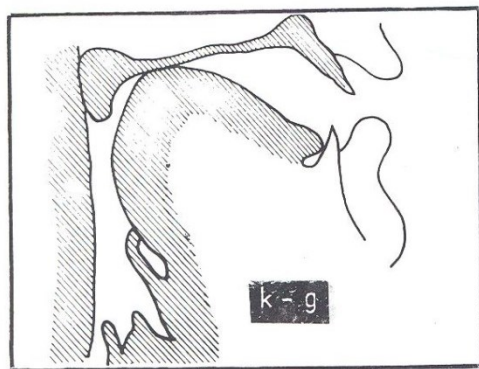
Ajak-foghangok → labiodentális

Hátsó fogmederhang → posztalveoláris

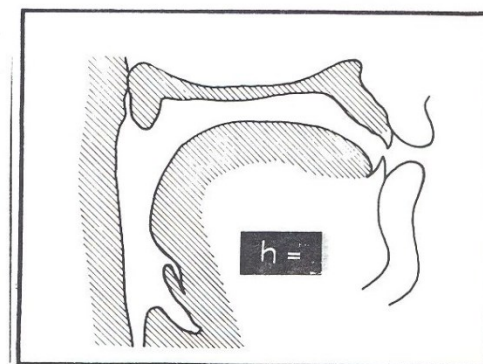
Mássalhangzók képzéshelye 2

Keményszájpad-hangok → palatális

Lágyszájpad-hangok → veláris

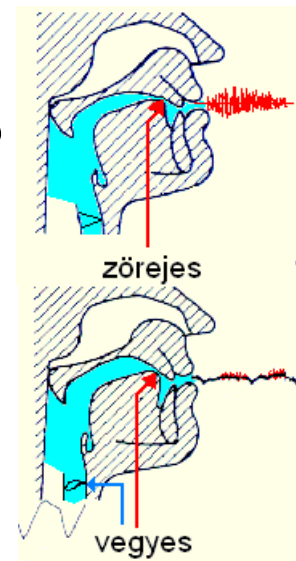

Gégehang → laringális

Mássalhangzók képzésmódja

- Felpattanó zárhang – explozíva
 - Réshang – frikatíva (spiráns)
 - Zár-rés hang – affrikáta
-
- Nazális
 - Pergőhang – tremuláns
 - Közelítőhang – approximáns
 - mediális, laterális

OBSTRUENS
zörejhang
(**zörejes** vagy
vegyes
gerjesztés)

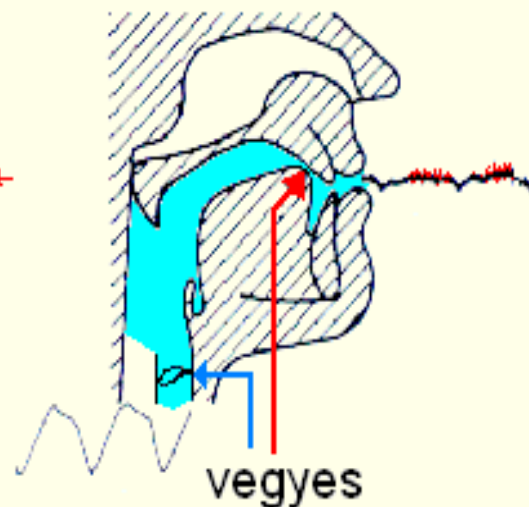
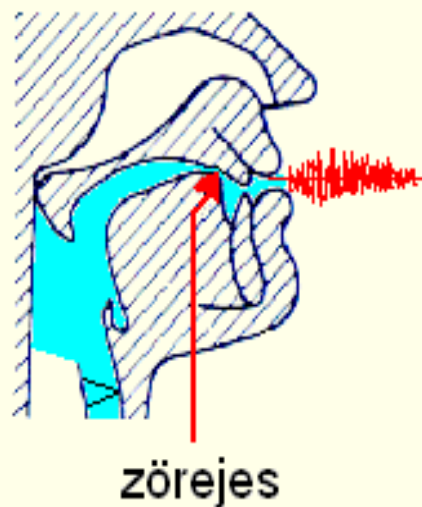

SZONOR(ÁNS)
zöngéhang
(**zöngés**
gerjesztés)

Képzésmód × zöngéesség = gerjesztés

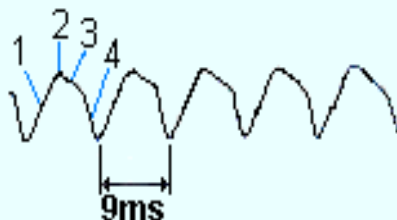
a beszédhang gerjesztési jelének három formája

a zöngé rezgésformája (110 Hz-es férfi alaphang)

1- nyitódási szakasz

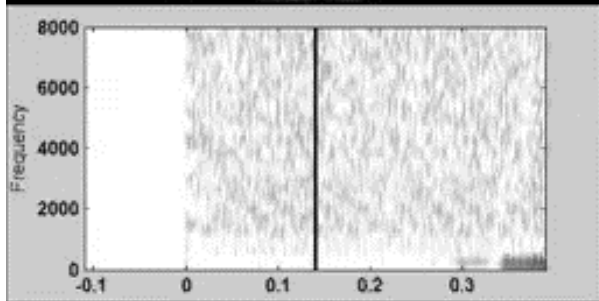
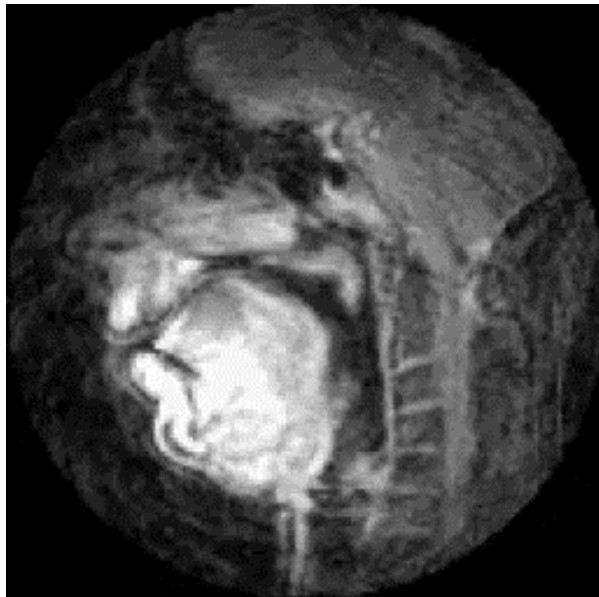
2- nyitott állás

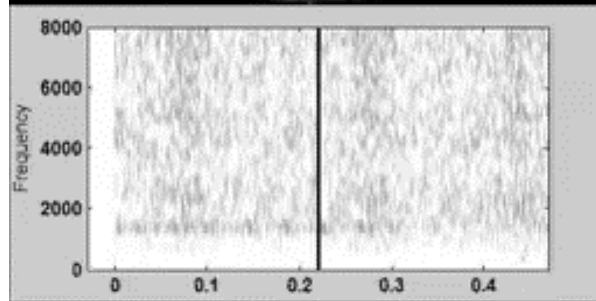
3- a záródás kezdete

4- záródási fázis

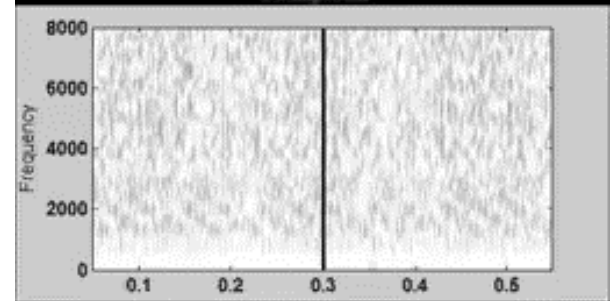
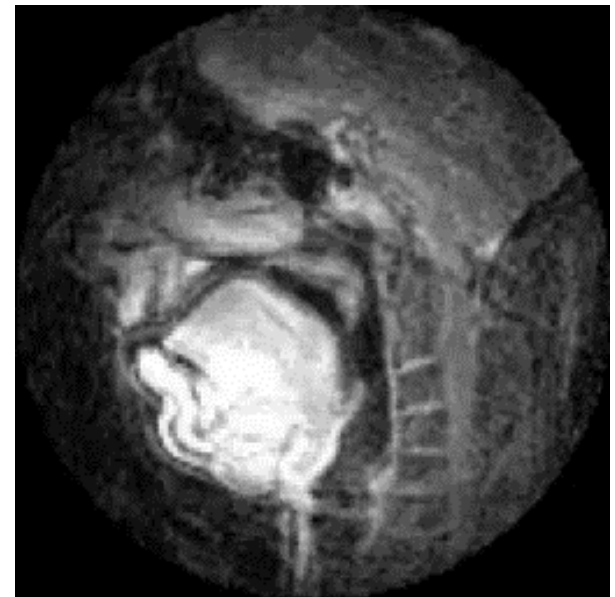
Képzésmód 1: Felpattanó zárhangok: explozívák

ipi, apa, upu, opo
bilabiális

iti, ata, utu, oto
alveoláris

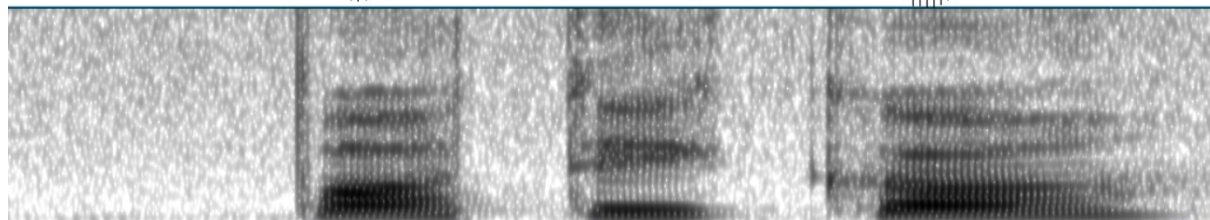
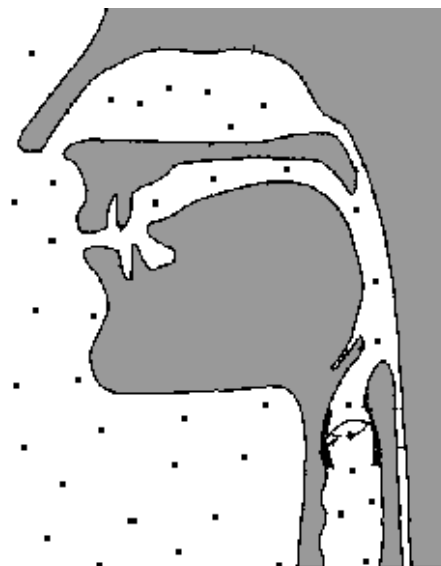

iki, aka, uku, oko
veláris

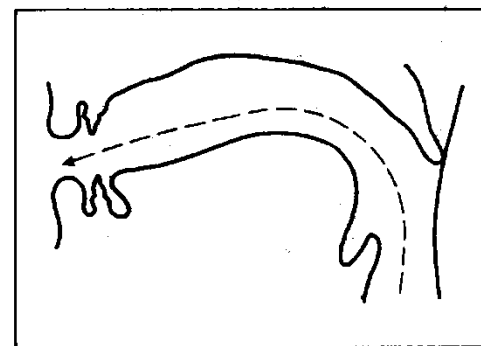
Felpattanó zárhangok 2.

- Orálisak.
- Zöngés-zöngétlen oppozíció.
- **Zárképződés → nyomásnövekedés → zárfelpattanás → zárfeloldás.**
- → összetett akusztikai szerkezet, belső időszerkezet.

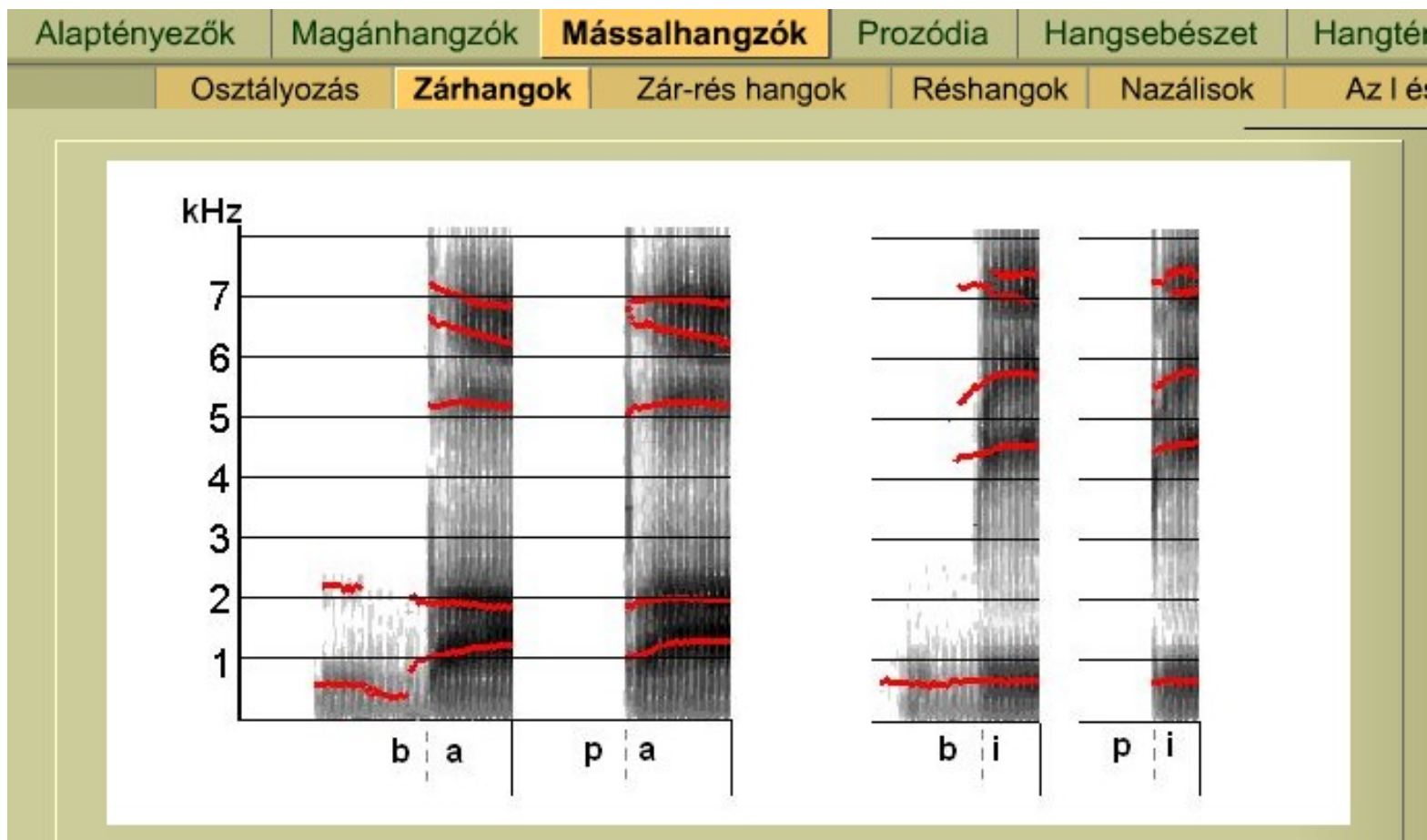
<http://www.learnlanguagesonyourown.com/Images/stops-airflow-animation.gif>

p a t i k a

Felpattanó zárhangok 3.

A felpattanó zárhangok akusztikai szerkezete

- Nincs egységes módszer a Ck jellemzésre – képzéshelyenként és képzésmódonként változó mérőszámok.
- Többé-kevésbé a képzéshely és képzésmód is kivehető az akusztikumban.
- Felpattanók zöngéssége :

VOT

Voice onset time =

Zöngékezdési idő

A zöngéesség problematikája

- A felpattanók típusokba sorolhatók:
zöngés vs. zöngétlen
- Korábban (1964 előtt) a „felpattanók típusai” (azaz: zöngéességi kontraszt) a szakirodalomban: **két képzési (fonetikai) jegy** →
 1. **zöngé** megléte/hiánya (pl. angol szóbelseji Ck) +
 2. ahol ez nem elég (pl. angol szókezdő Ck), **aspiráció** megléte/hiánya (kombinálva a zgével vagy anélkül)
+ 1 **artikulációs erőfeszítés**(? propriocepció?):
fortis – lenis/ tense – lax
- → A három **független** vagy a zöngé és az aspiráció is az erőfeszítés függvénye?
- → „**Zöngéesség**” fogalom: **nem csak** a hangszalagrezgésre utal, van olyan „zöngés” hang, ami fonetikailag zgtlen

Voice onset time (VOT) = zöngékezdési idő (Lisker és Abramson 1964)

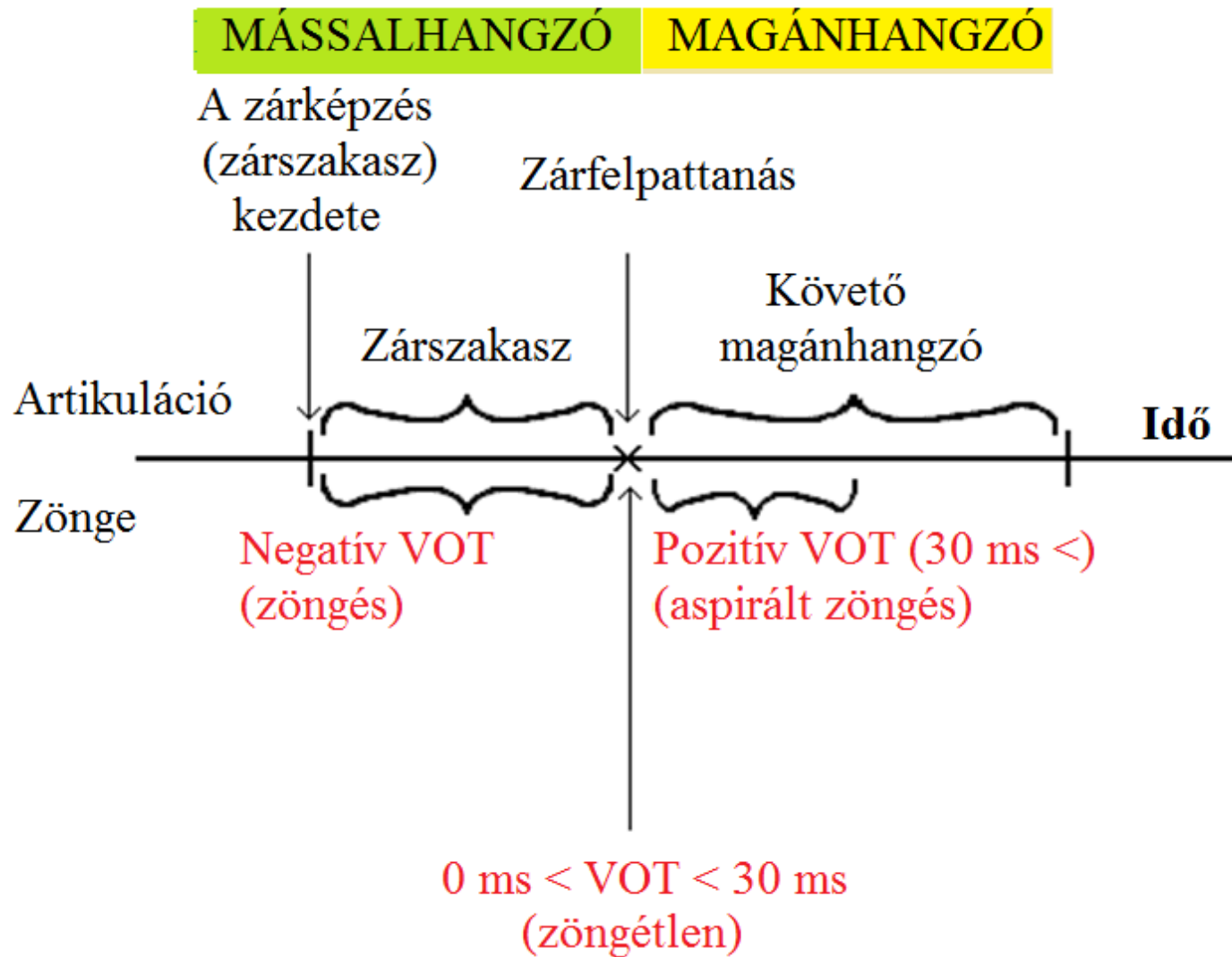
- **Az az időtartam, amely a zár-felpattanás és a hangszalagrezgés megindulása között eltelik (sorrend!)**
- Leginkább CV kapcsolatokban vizsgálják (C + szonoráns), és a C szó(tag)kezdet (VCV)

A felpattanó zárhangok 3 fő fonációs típusa a VOT tekintetében tér el és elemezhető:

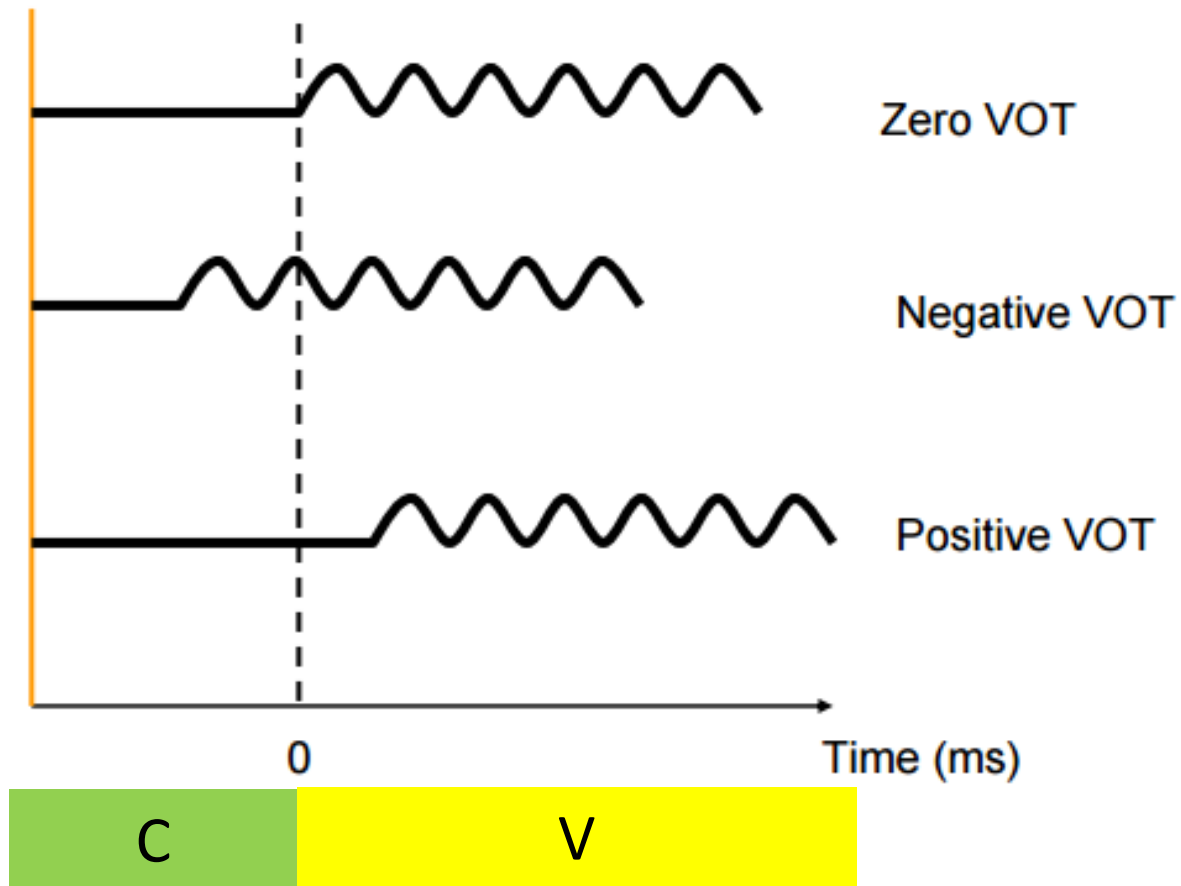
1. zöngés
2. „egyszerű” nem aspirált/nem hehezetes zöngétlen
3. aspirált/hehezetes zöngétlen

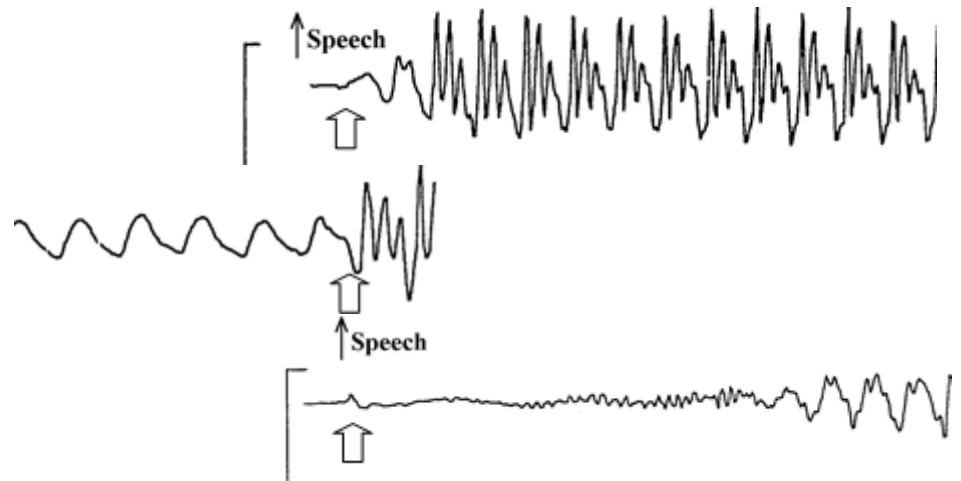
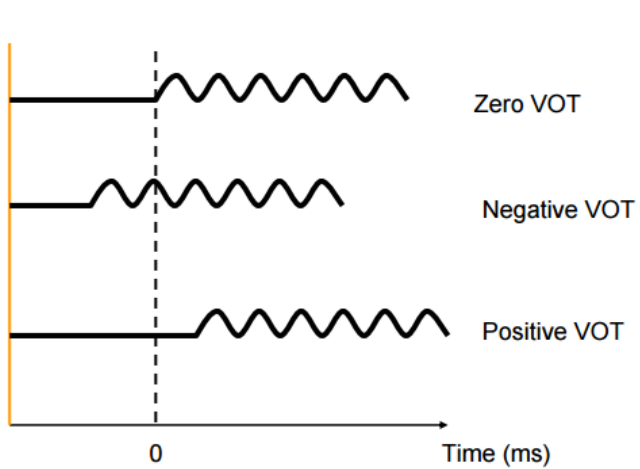
→ a zöngé és az aspiráció képzése nem független,
a zöngéképzés indításának időzítése (egyetlen szám, a VOT!) leírja mindkettőt, és alkalmas (majdnem...) bármely zöngéségi kontraszt típus megragadására.

VOT 1

VOT 2

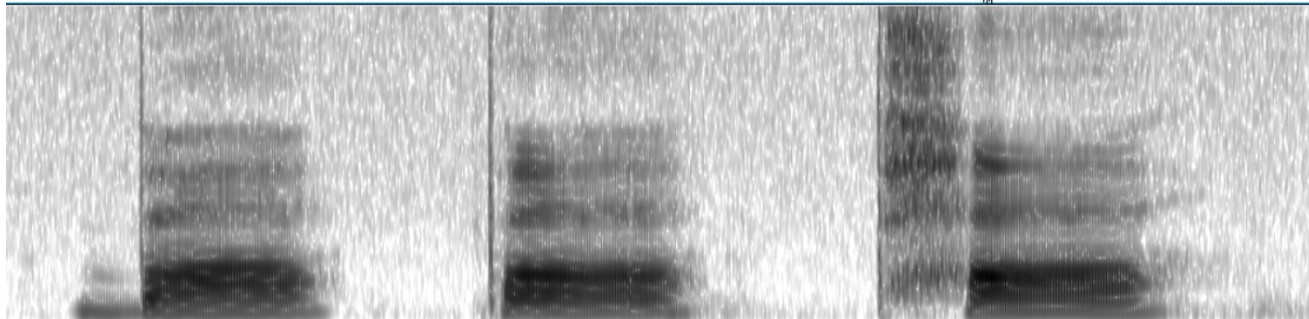
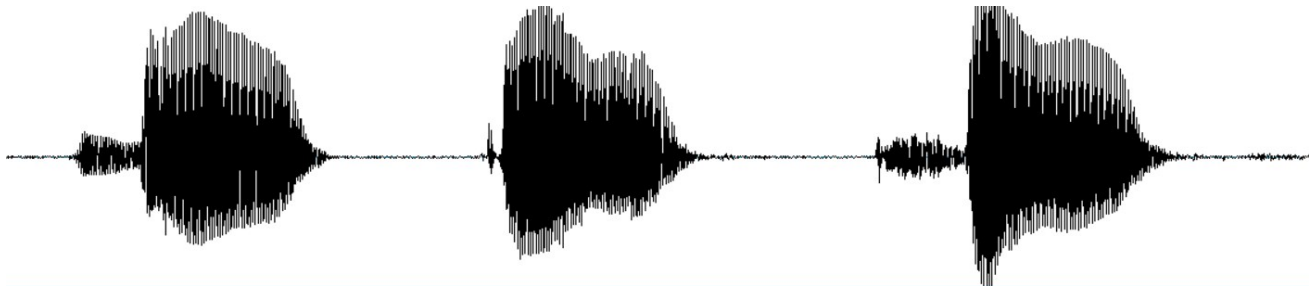
C V

C V

/ba/

/pa/

/p^ha/

Relatív VOT-eltérések a különböző nyelvekben

Hindi

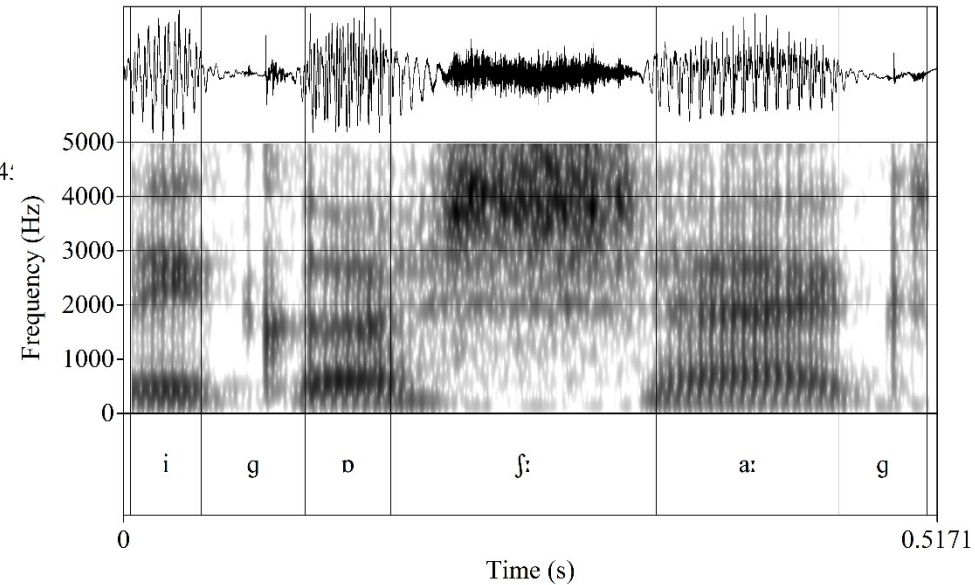
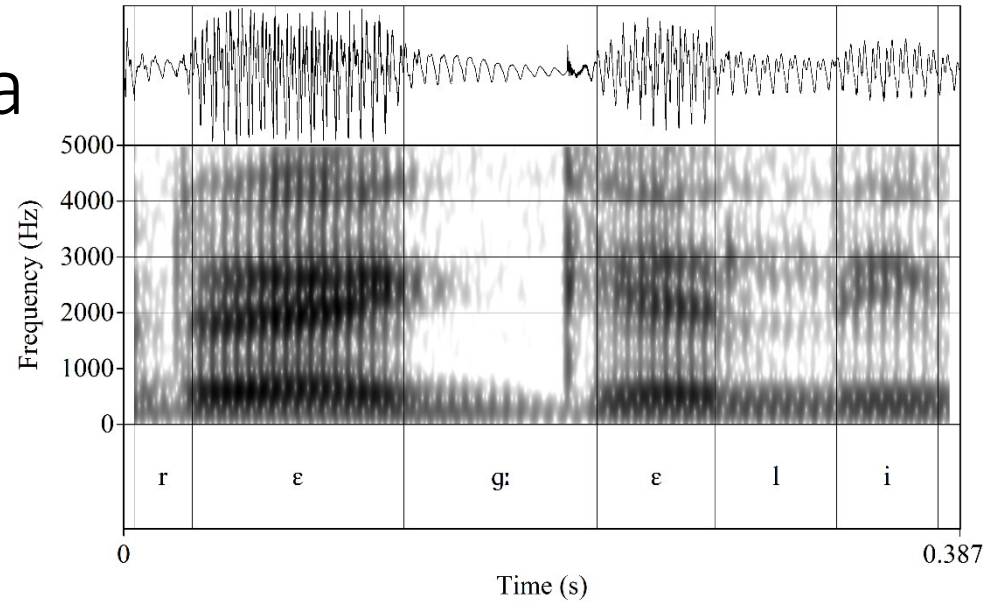
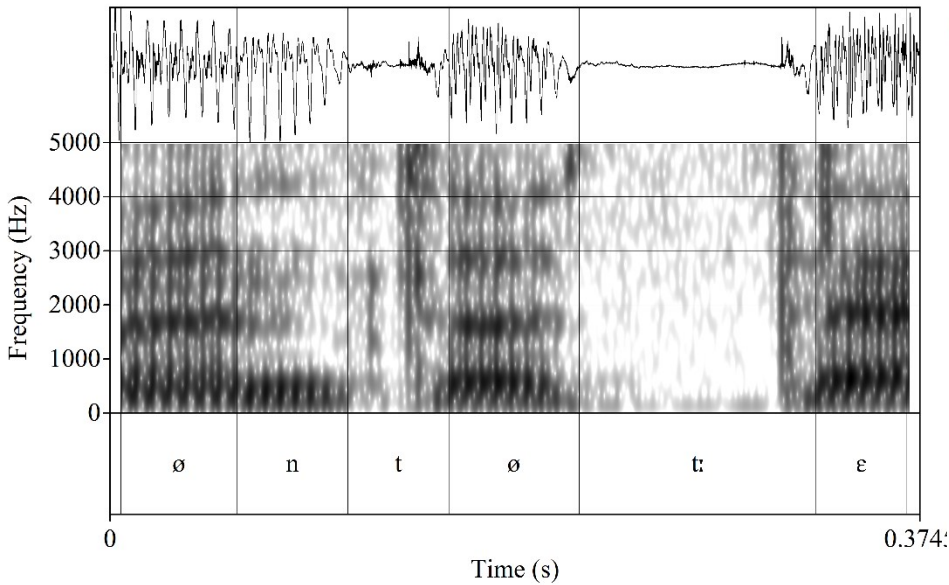
(b, p, ph, bh)

	VOT	Példák						
(fortisz)	Erős asp.			tingit	navaho	koreai		d, t, th b, p, ph
↑	Közepes asp.	angol	kantoni					tha, örmény
	Enyhe asp.				navaho	koreai		
	Tenuis (zöngétlen)		kantoni	tingit		koreai	spanyol	thai, örmény
↓	Fél-zöngés	angol						
(lenisz)	Zöngés						spanyol	thai, örmény

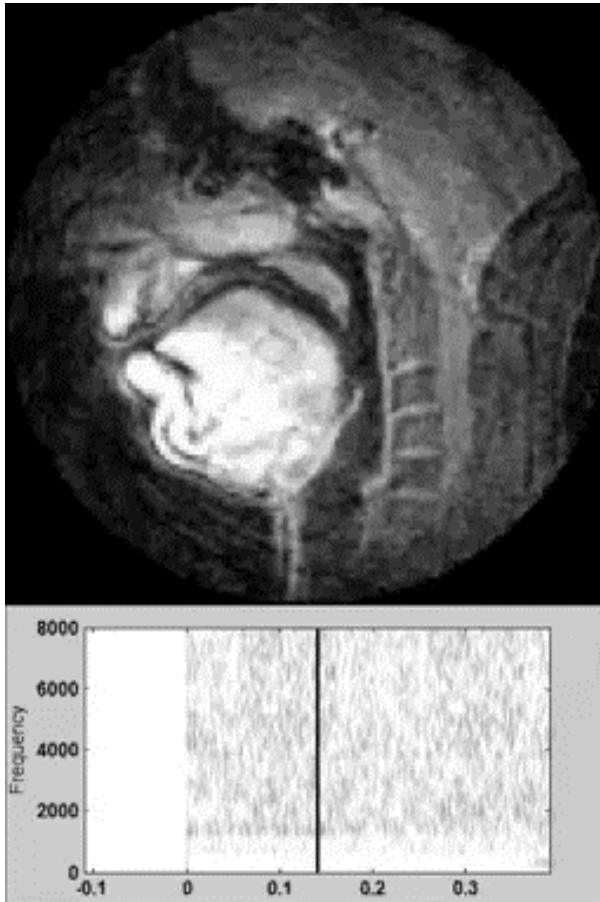
magyar?

A felpattanó zárhangok hosszúsága és időtartama

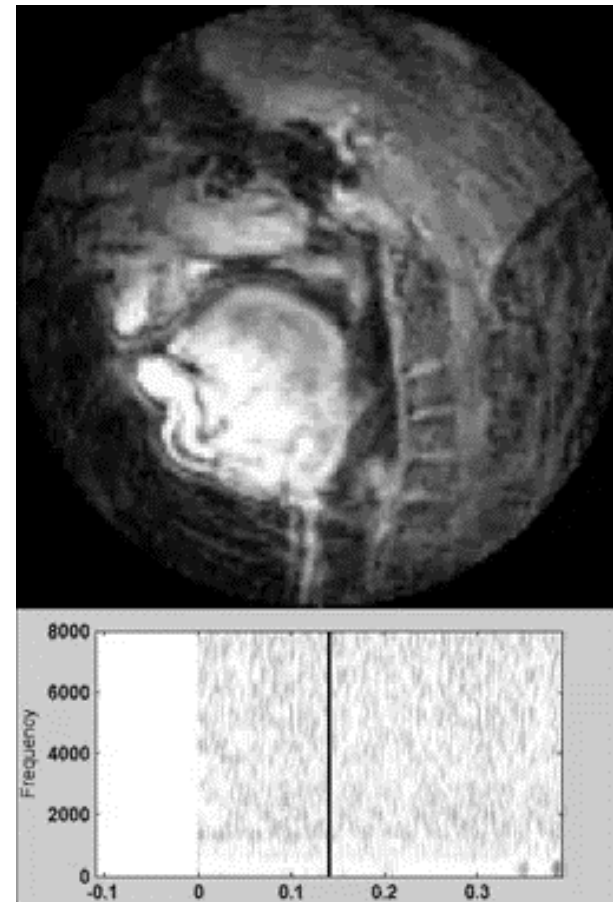

Mely szerkezeti
elem időtartama
növekszik meg?

Képzésmód 2: Réshangok: frikatívák

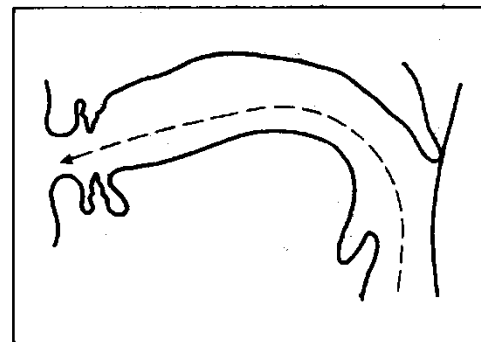
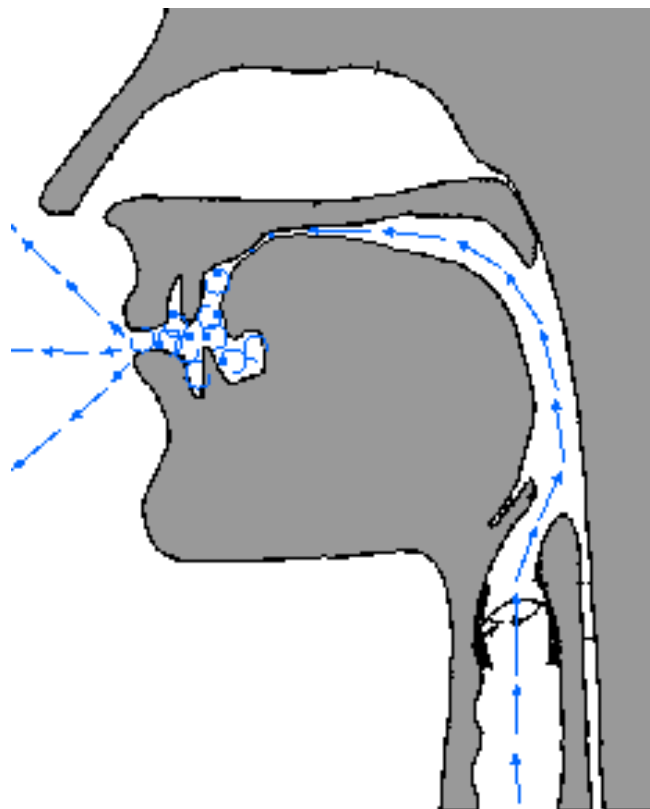
izi, aza, uzu, ozo
alveoláris

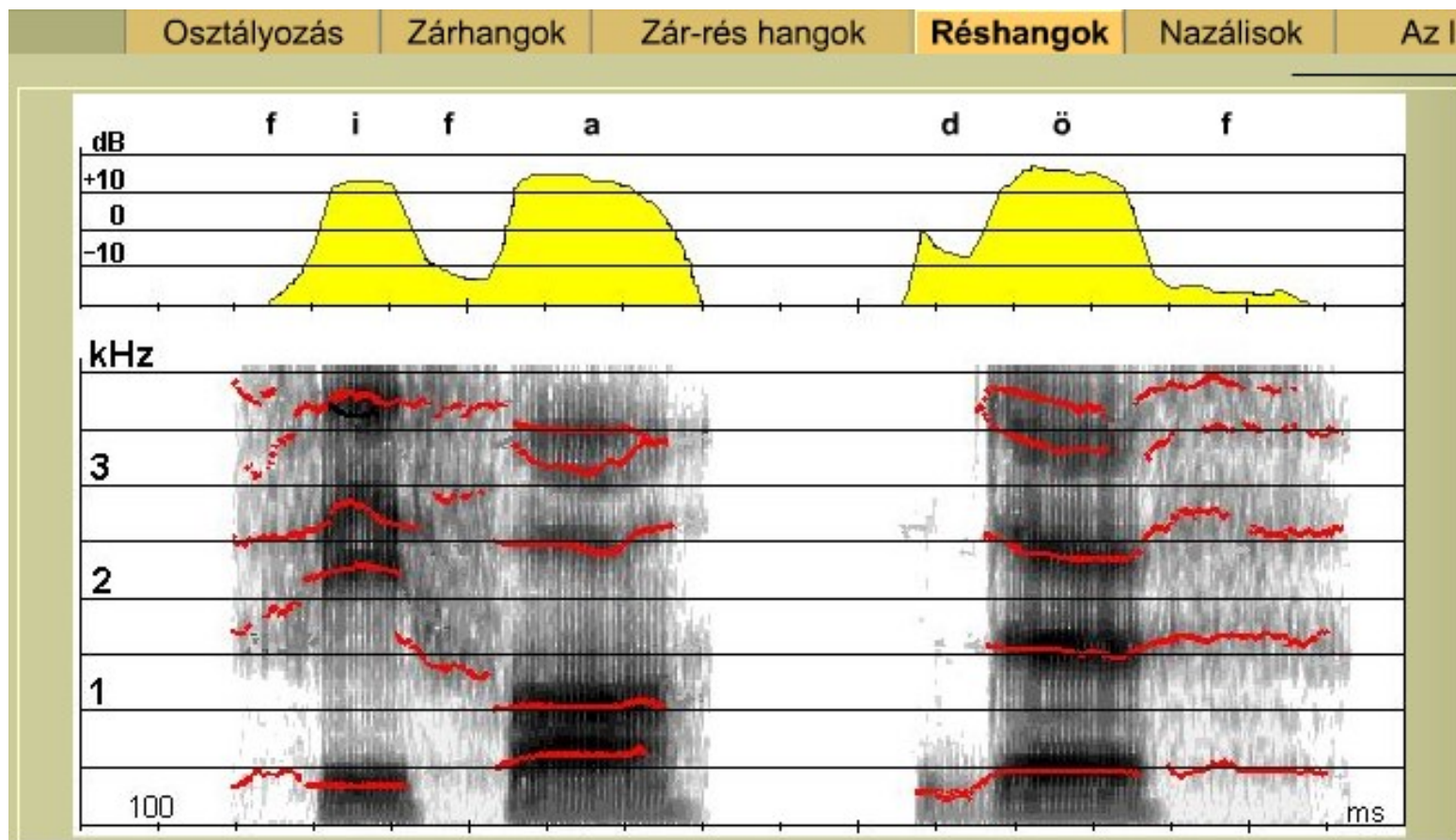
isi, asa, usu, oso
posztalveoláris

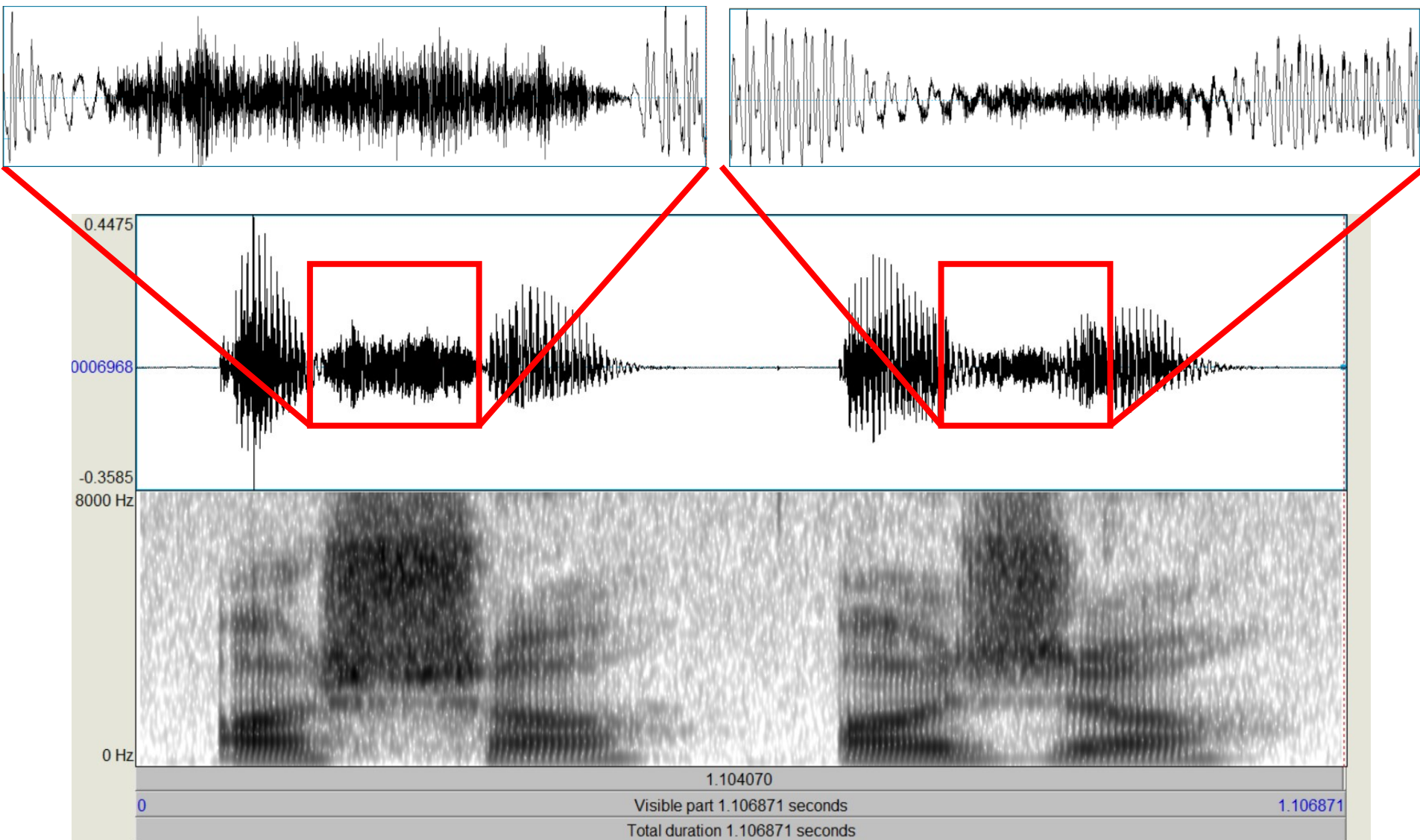
Réshangok

- Orálisak.
- Zöngés-zöngétlen fonológiai oppozíció (kivéve: *h*).
- **Akadály: rés**
→ **turbulencia**, turbulens zörej.
- Egyszerű (homogén) akusztikai szerkezet.

Réshangok 2.

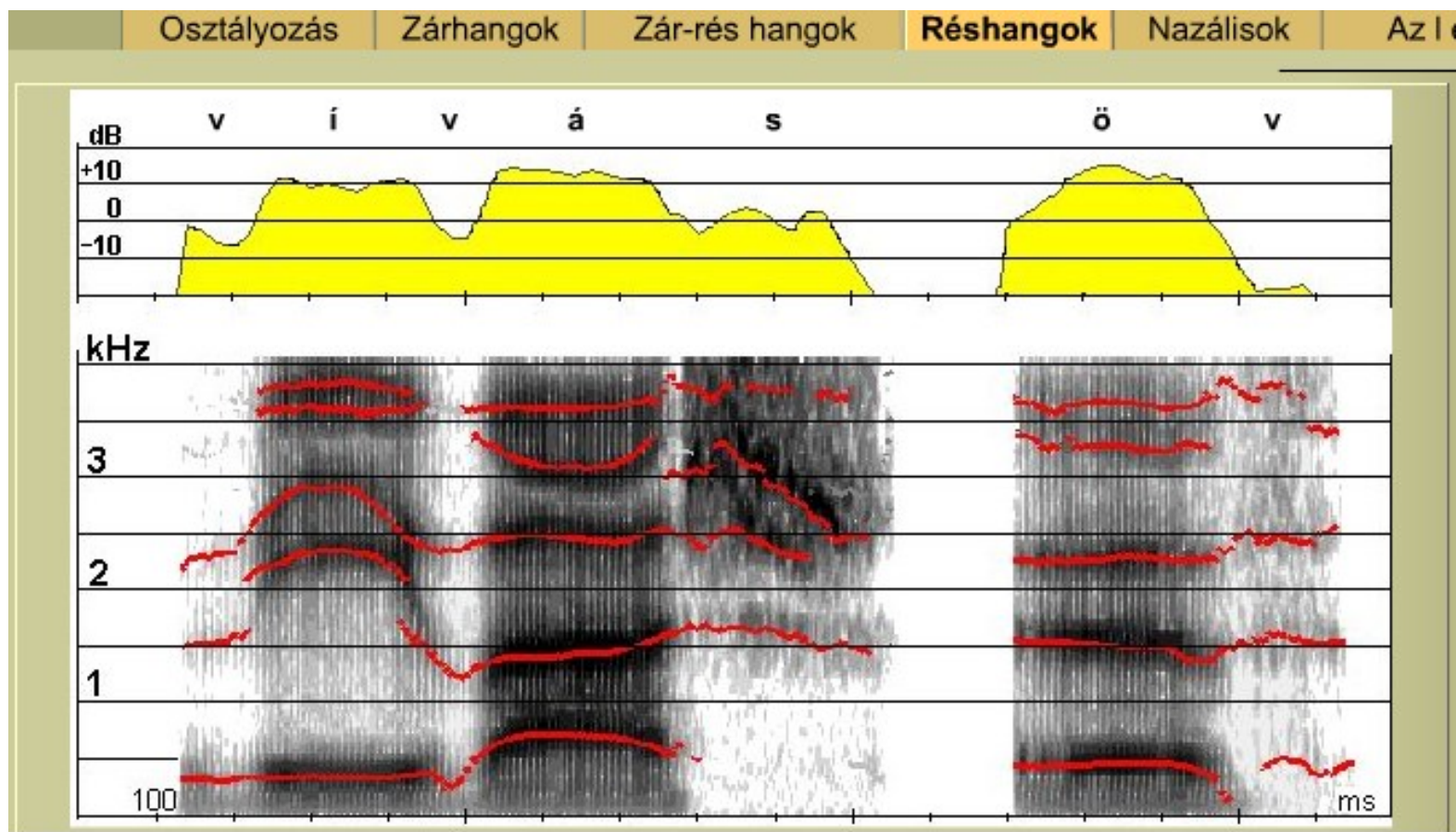
/ p ∫ p /

(zöngétlen posztalveoláris réshang)

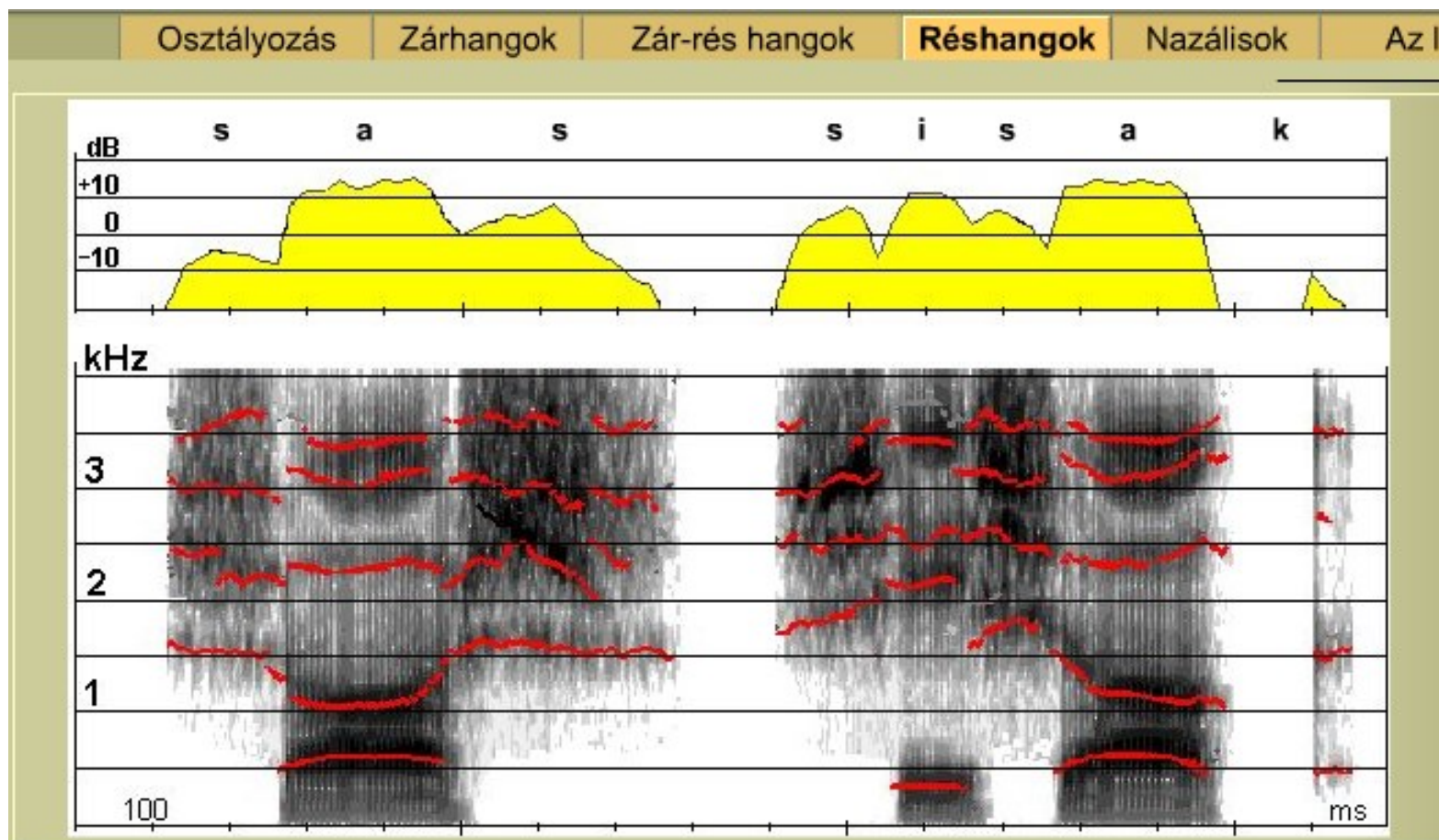
/ p ʒ p /

(zöngés posztalveoláris réshang)

Réshangok 3.

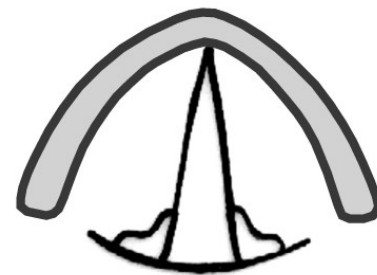

Réshangok 4.

Réshangok 4.: [h]

- Laringális –
- a hangszalagok között súrlódó levegő hozza létre, „h-állás”
- Zöngétlen, és V között **zöngésedik** (de *Alla[x]ra!*)

• Allofónok

Bolla 1995, Kassai 1998, Gósy 2004:

pech, technika, ihlet → **palatális** zöngétlen frikatíva [ç] VAGY

palato-veláris zöngétlen frikatíva [ç̟]

potroh → **veláris** zöngétlen frik. [x]

fonológia: te[x]nika, ja[x]t → **szó/szótag végén**

törlés: *méh* [me:] vagy

erősítés: **veláris zöngétlen résh.** *dohos* [doxoʃ]

(köznyelben: [k]-val helyettesítés, pl *jakt*)

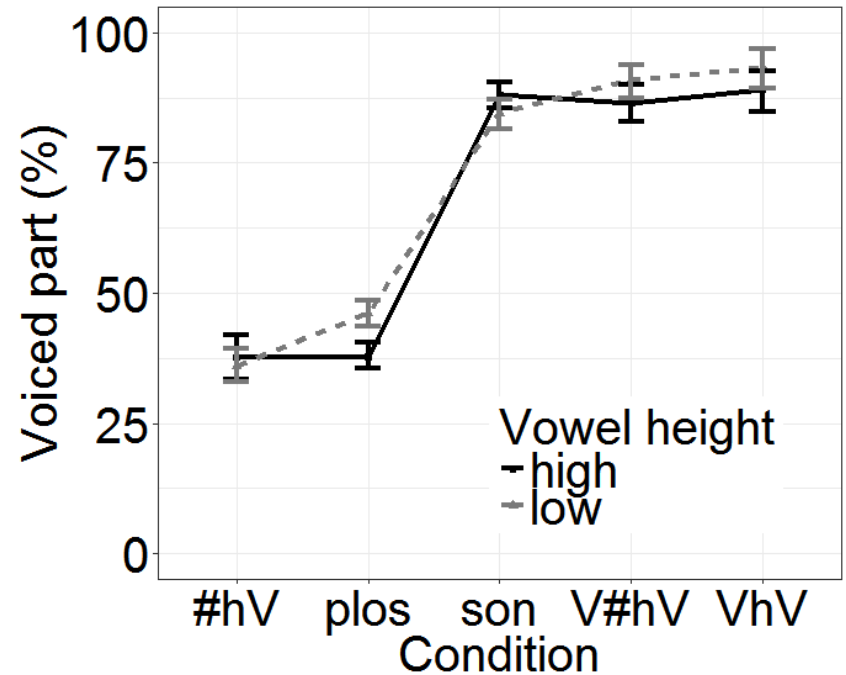
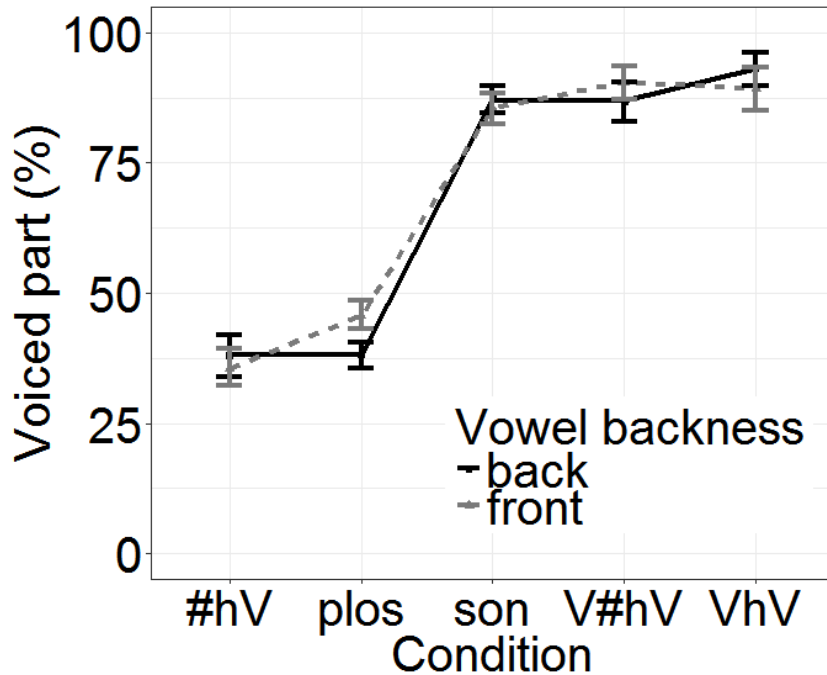
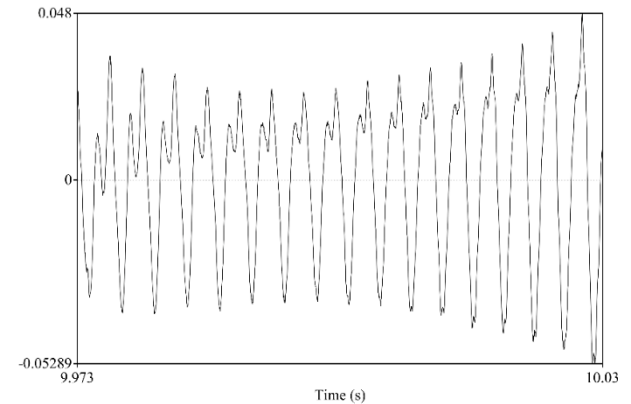
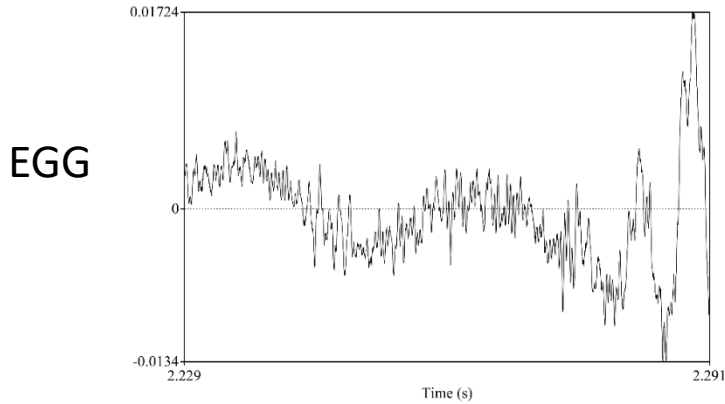
[tɛhe:n] → a /h/ két V között **zöngésedik** (*breathy* = leheletes zöngé)

[porho:] [koŋɦo] → szonoráns és V között **zöngésedik** (de *Alla[x]ra!*)

Mit jelent az, hogy „zöngés /h/”?

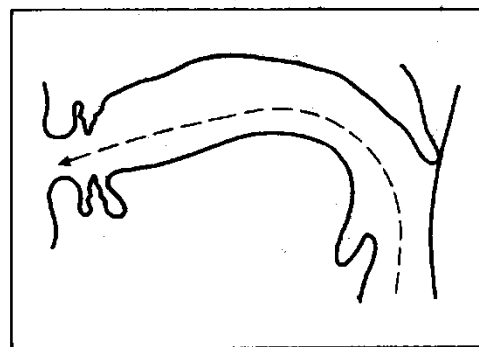
[h_ɒb]

[moɦ_ɒ]

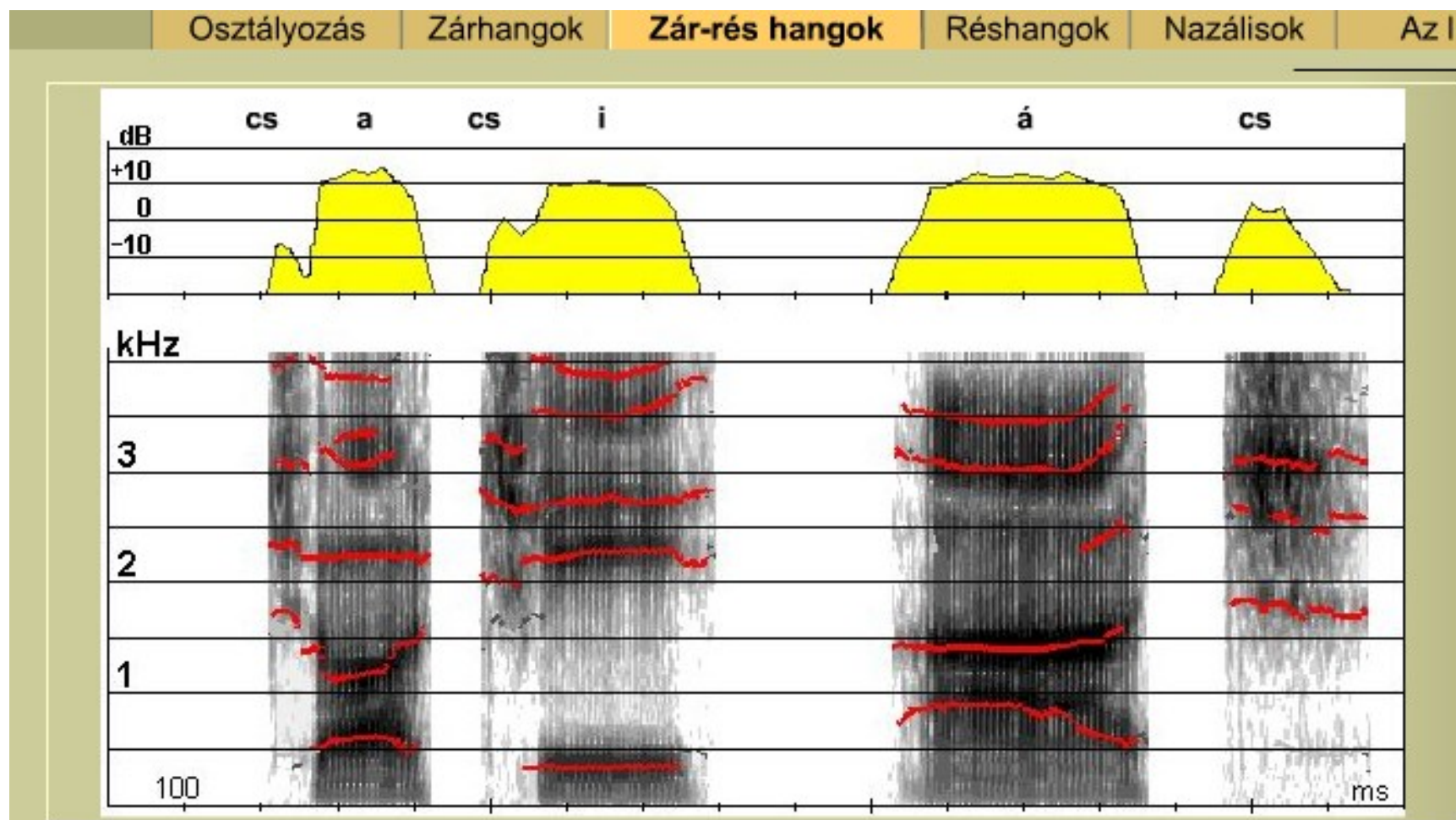

Képzésmód 3: Zár-rés hangok: affrikáták

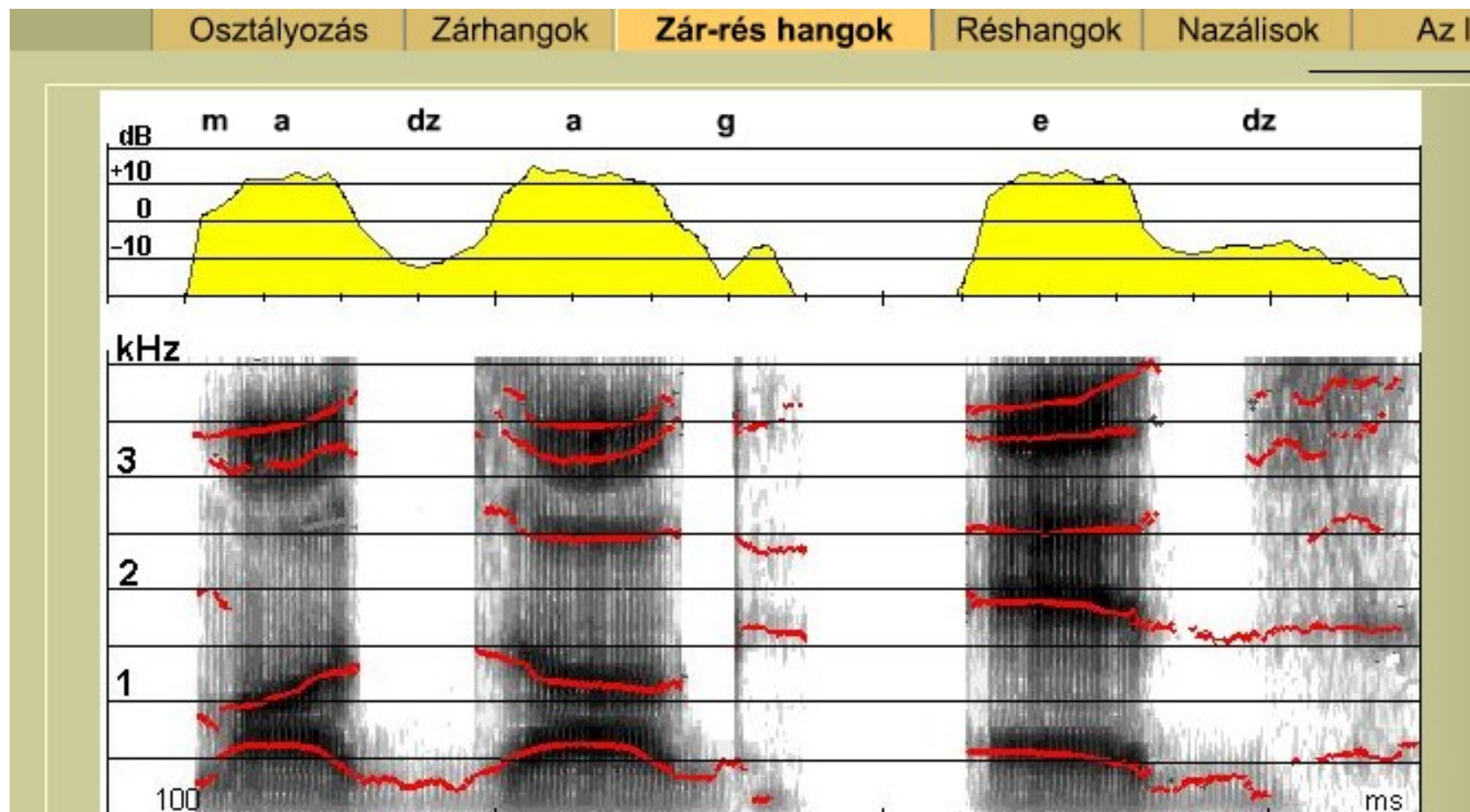
- Orálisak.
- Zöngés-zöngétlen oppozíció.
- **Zárképződés → a felpattanás részben (résezen) oldódik fel.**
- Összetett időszerkezet.
- Egy hang, nem hangkapcsolat!
- [ts], [dz]
- [tʃ], [dʒ]

Zár-rés hangok 2.

Zár-rés hangok 3.

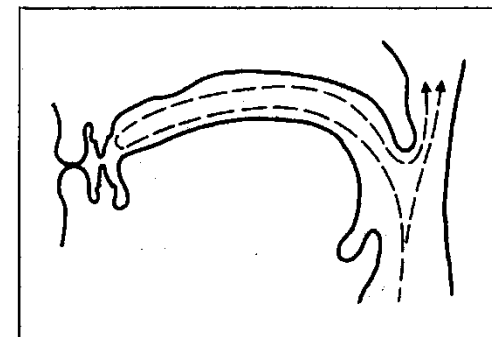
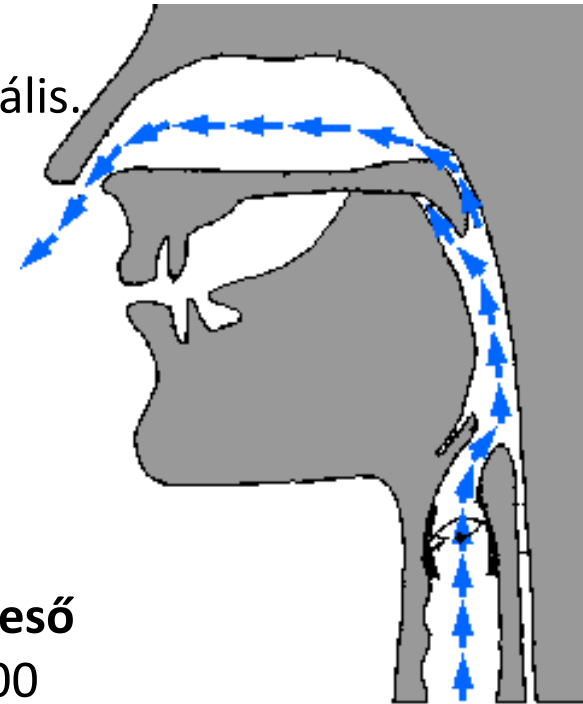

Nazálisok 1.

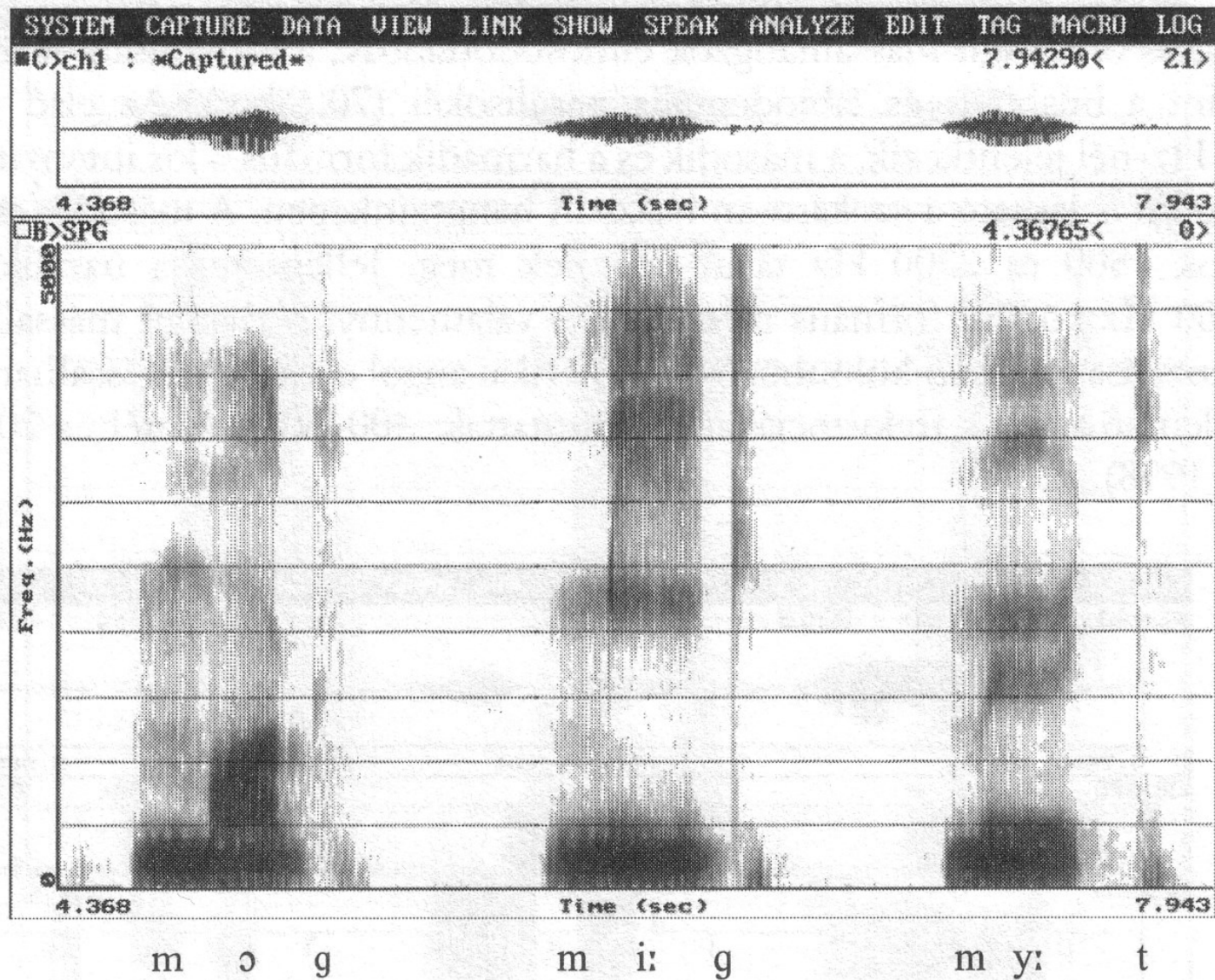
- Zöngések! (fonológiaiilag irreleváns jegy)
- Orális **akadály**, de a levegő az **orrüregen át távozik** → nazális.
- **Felnyíló zárhangok.**
- Formánsos szerkezet: az orrüreg is rezonál, de ennek az alakja nem változik → a nazálisok formánsai nagyjából változatlanok (F1 = 450-650 Hz, F2 = 1000-1500 Hz).

Formánsok és antiformánsok:

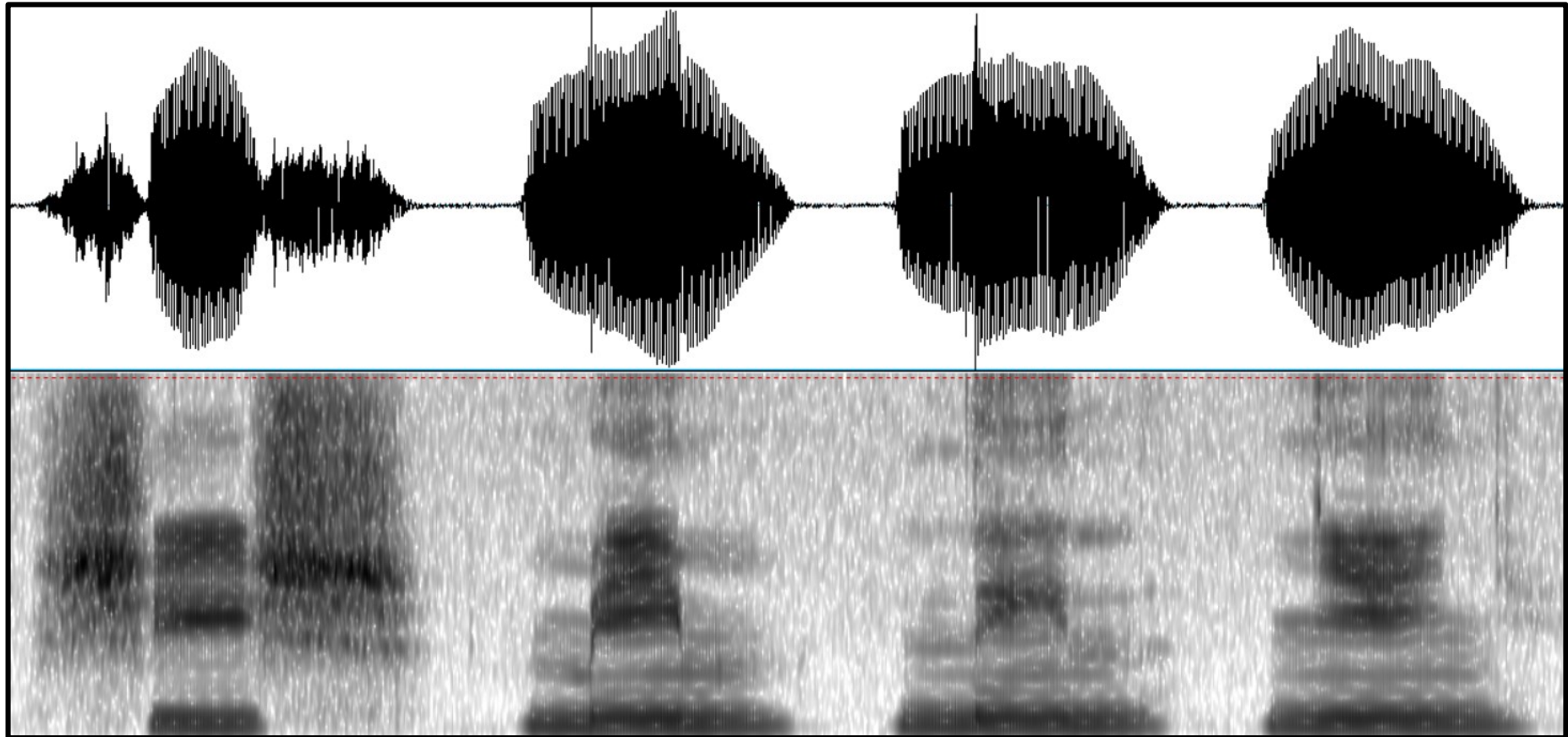
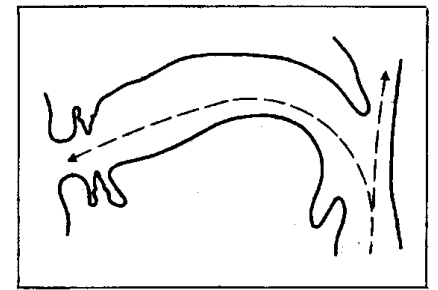
- a **nazalizált magánhangzóknál** az orrüregi rezonanciák a szájüregiekhez hasonlóan **felerősítik a frekvenciasávjába eső felharmonikusokat** (egy plusz formáns jelenik meg 700-800 Hz környékén), míg
- a **nazális mássalhangzóknál** (azaz ha van szájüregi zár), a **szájüregi rezonanciák elszívják az energiát** a spektrumból a képzéshelytől függő frekvenciákon (minimum frek.: 1100 Hz), miközben az **orrüregi rezonanciák felerősítenek** más felharmonikusokat (250 Hz és 750 Hz környékén).

Nazálisok 2. formánsos szerkezet

Nazálisok 3: a magánhangzók nazalizálódása (a nazoorális magánhangzók)

[ĩ]

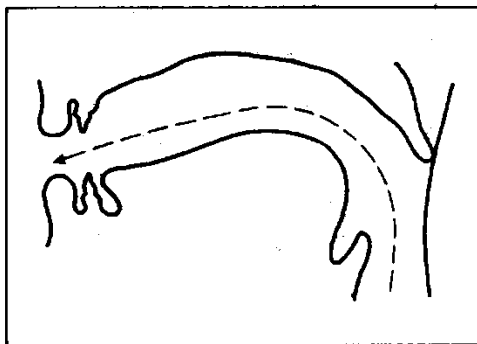
[mĩm]

[nĩn]

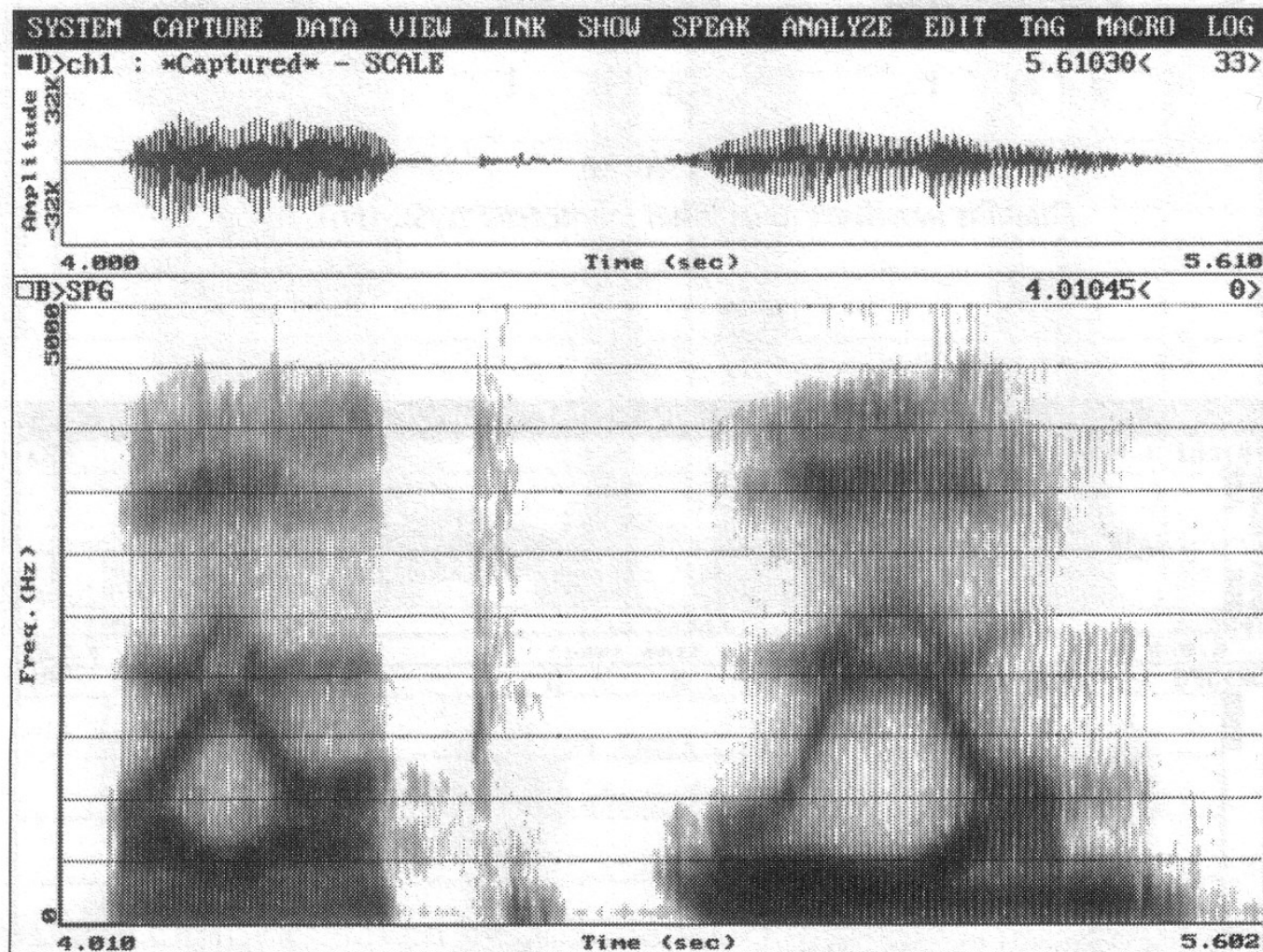
[ɲĩɲ]

Képzésmód 5: approximánsok

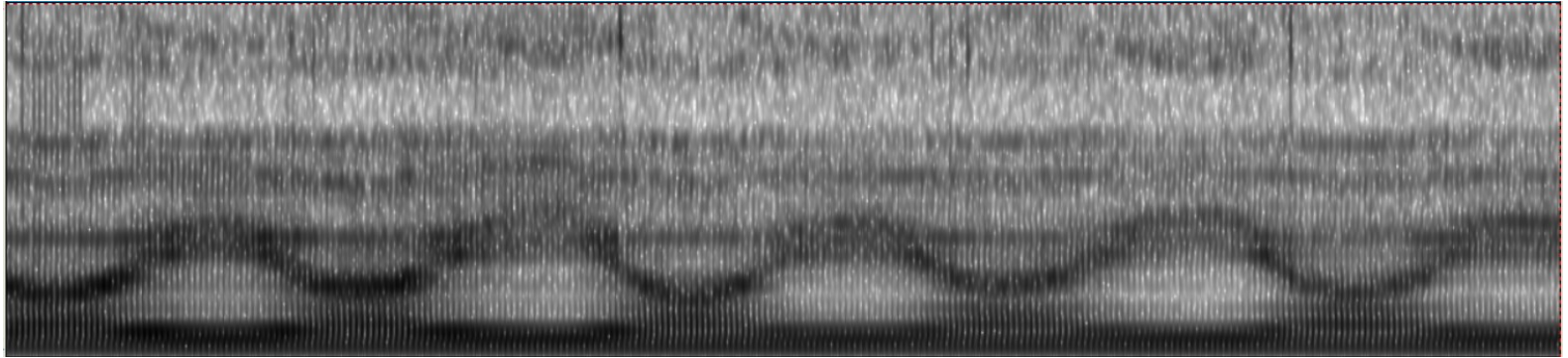
- Orálisak.
- „Félúton” a magánhangzók és a tipikus mássalhangzók között; a nyelv *közelíti* a szájpadot → *közelítőhang*.
- **Szűkület** (nem rés!!!) a toldalékcsőben, amely elég helyet hagy a kiáramló levegőnek, így nem keletkezik turbulens zörej.
- Formánsstruktúra, egyszerű akusztikai szerkezet.

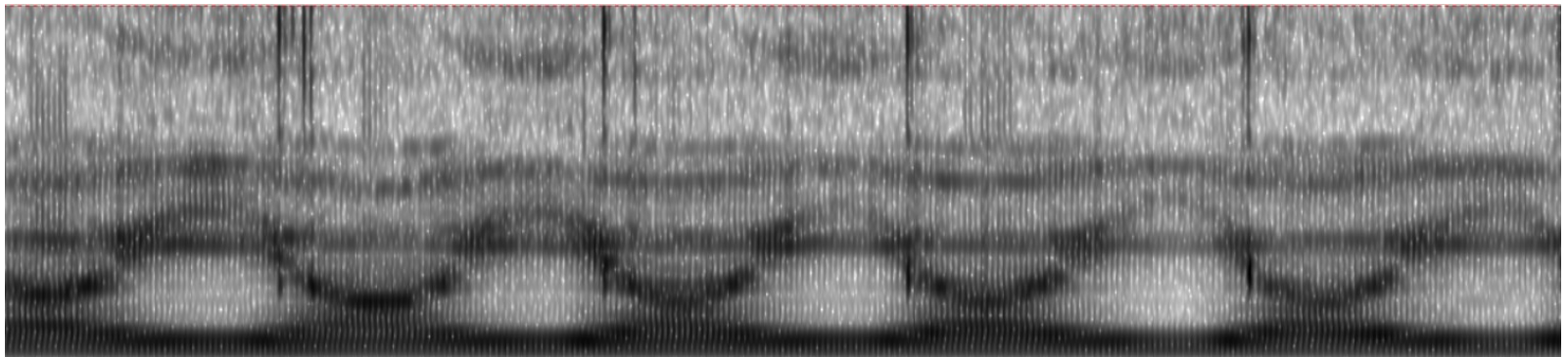
Approximánsok 2: formánsos szerkezet

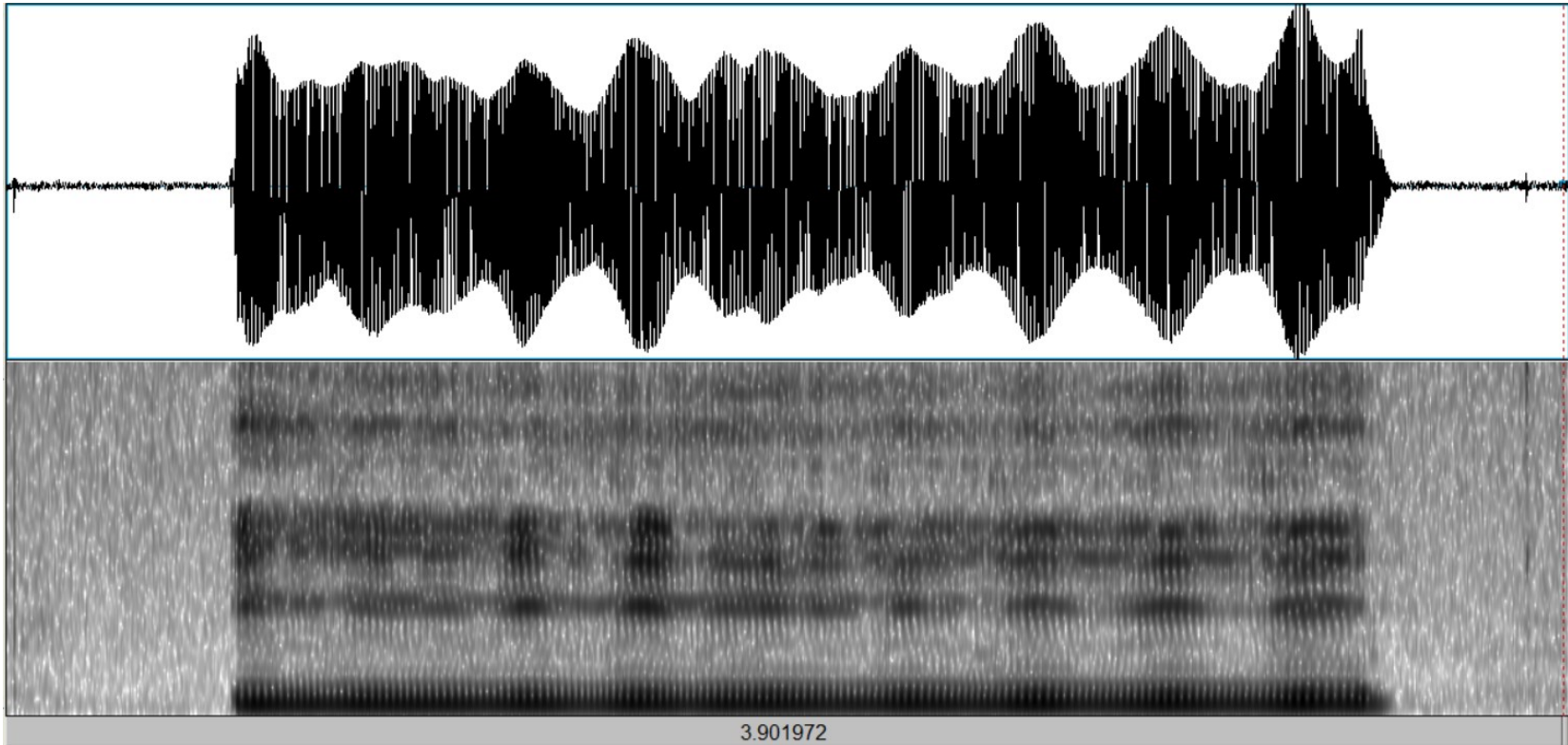
o j o k u j: o m

[p j p j p j p j p j p j]

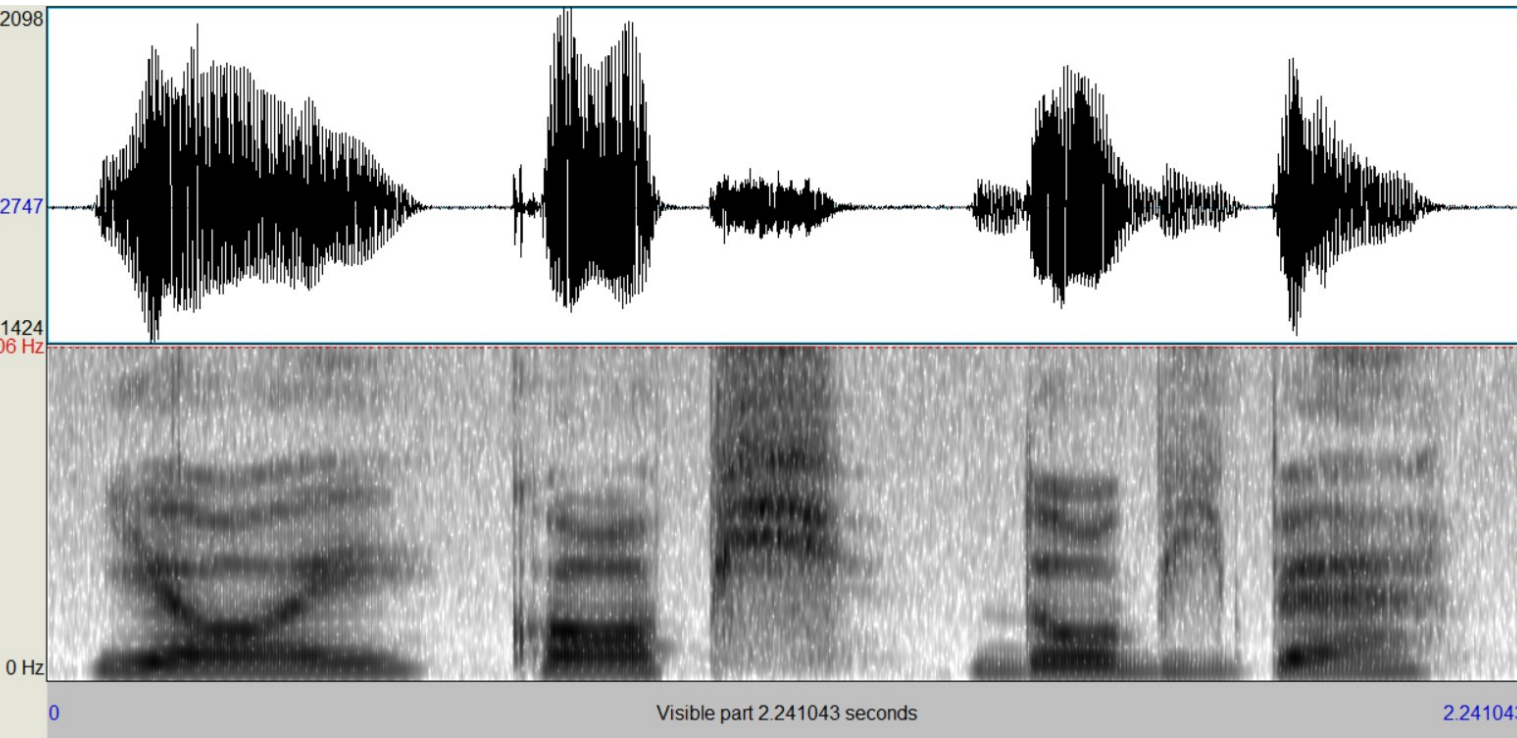

[p i p i p i p i p i p i p i]

[ijijijijij] ????

A /j/ allofónjai

És a [ɰ]?

j a j

[jɔj]
palatális
zöngés
közelítő

k a p j

[kɔpɰ]
palatális
zöngétlen
frikatíva

d o b j b e

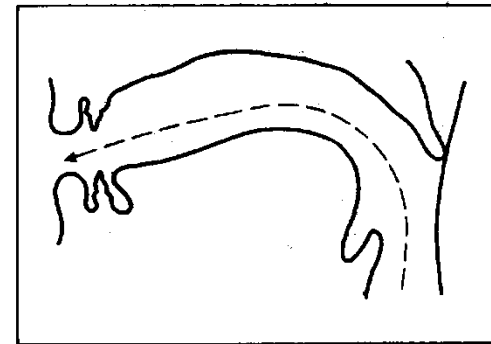
[dɔb_j bε]
palatális
zöngés
frikatíva

Mit jelöl?

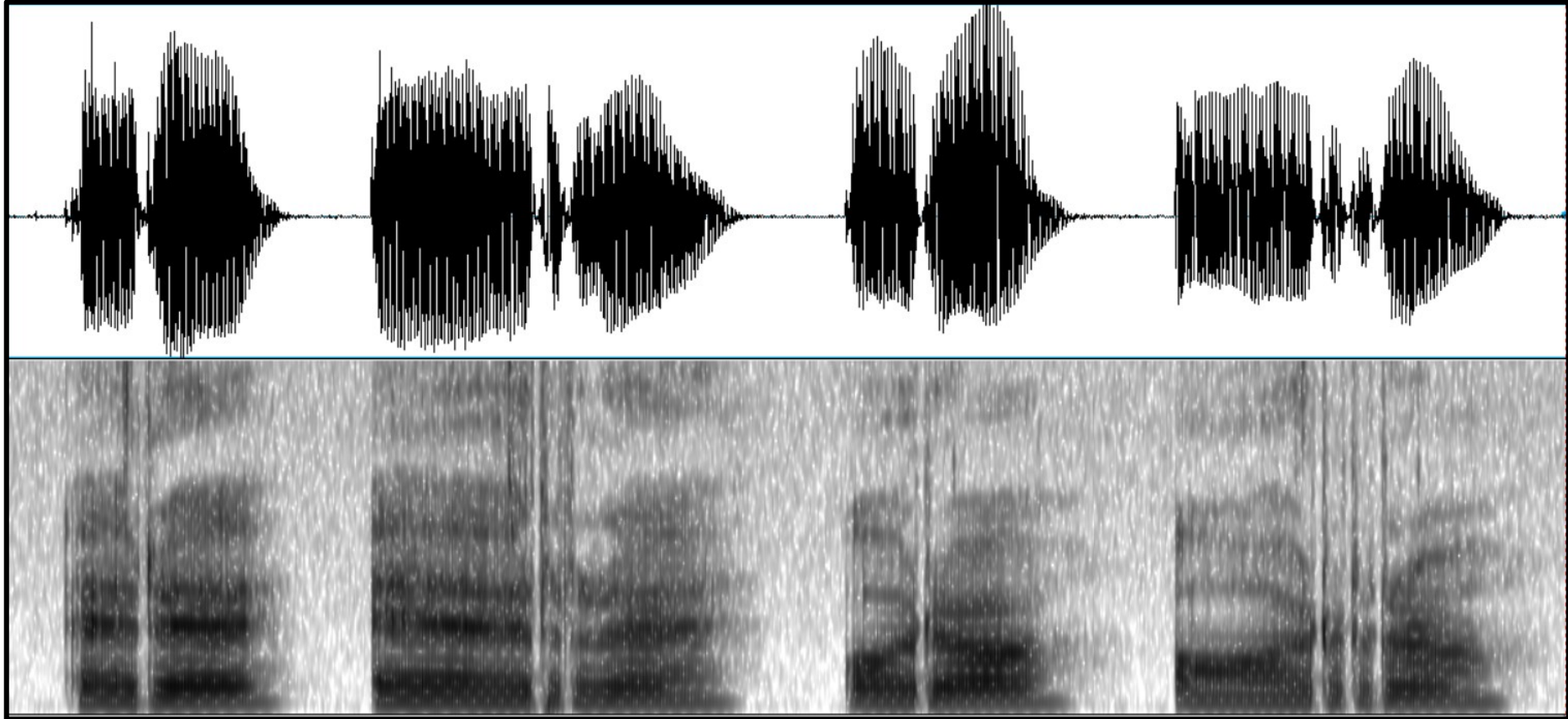
**A fonetikus
lejegyzés nem
transzliteráció!!!**

Képzésmód 6: pergőhang: tremuláns

- Orális.
- Rugalmas beszéd szerv „pereg”.
- → legyintőhang?
- Összetett akusztikai szerkezet → a spektrogramon kivehetők a perdületek („több kis akadály”),
- közben **svá** képzés!

Az [r] időtartama vs. nyelvi hosszúsága

[ε r ε]

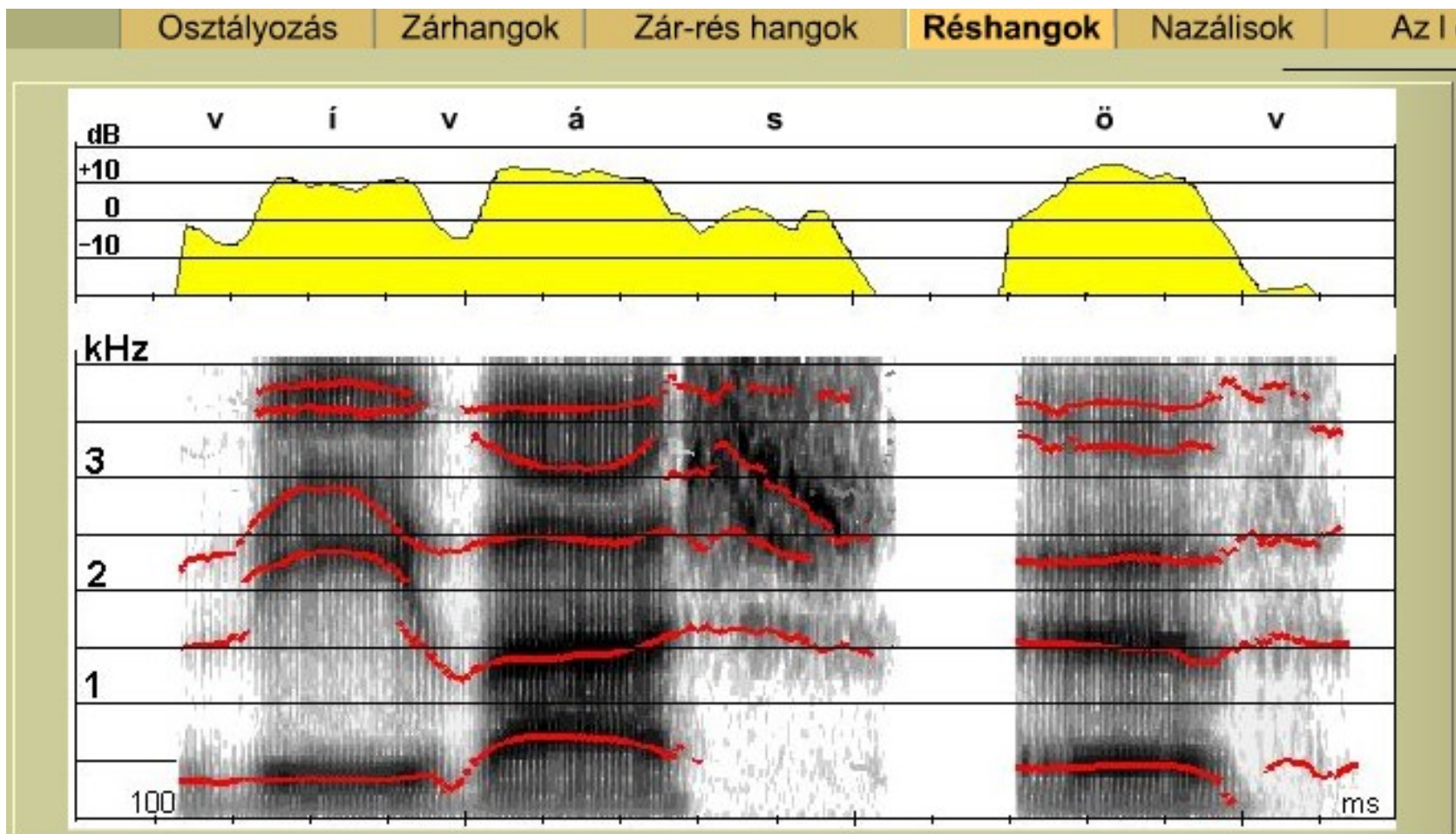
[ε r: ε]

[p r p]

[p r: p]

A [v] zöngéssége

- Speech animator – artikulációs és akusztikai szemléltető a mássalhangzók képzéséhez:
<http://davidbrett.uniss.it/phonology/speechAnimator/speechAnimator.swf>
- University of York – hangzó IPA:
<http://www.yorku.ca/earmstro/ipa/>

Következő órán: ZH

A toldalékcső szervei (magyar és latin nevek!), felépítésük, működésük, a magánhangzók és mássalhangzók elkülönítése, artikulációs jellemzése, akusztikai szerkezete, fonetikus átírása